

ПРОФ. ДР. ОЛЕКСАНДЕР СУШКО.

На Зорі Нового Світа

Уваги над Веллсовим проєктом

ВСЕСЬВІТНЬОЇ ДЕРЖАВИ.

1922.

*Накладом Української Книгарні
850 Main St., Winnipeg, Man*

*З друкарні "Канадийского Фармера"
120-122 King Street. — Winnipeg, Man.*

На Зорі Нового Світа

УВАГИ НАД ВЕЛЛСОВИМ ПРОЄКТОМ

Всесвітньої Держави

— Написав —

ПРОФ. ДР. ОЛЕКСАНДЕР СУШКО.

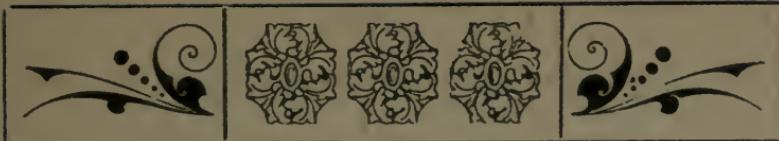
ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

Передрук в Америці заборонений.

ВІННІПЕГ, МАН., КАНАДА.
1922.

Накладом Української Книгарії
850 Main St., Winnipeg, Man

З друкарні "Канадийского Фармера"
120-122 King Street. — Winnipeg, Man.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО ДО ЗЕМЛЯКІВ.

Метою пониних статей є: запізнати усіх думаючих людей України по обох берегах Океану з думками і поглядами на розв'язку найбільших сучасних міжнародних питань славного англійського письменника Г. Г. Веллса.

Д. Веллс — це чільний представник не лише англьо-саксонської, але й всесвітньої опінії, висловлюваної устами найвидніщих репрезентантів сучасної сьвітової умовости. Слідити напрямки тієї опінії, це під теперішню поважну хвилю наш національний імператив. Інакше — не виплинемо ніколи на чисту воду інтелігентного й почетного співділania в міжнародній концерті других культурних націй; не вилічимо ся ніколи із наших тяжких національних недуг; не розкусмо вікових кайдан фізичної й духової неволі, та не станемо ніколи поруч інших культурних народів сьвіта як рівні поруч рівних — до важкої ірації будови країці будучности не лише рідної країни, але й усього людства...

Бо пора ся великая есть — будити нам міжнародну совість не жебрацькими плачами і проханнями, не паперовими протестами і меморіалами, не міліонами гривень, розтрачуваних по столицях культурного сьвіта, і навіть не тисячами лицарських стрілыців, — але розумом, знанням і наукою, які єдино уважують ся нині найвищим і найневийщим мірalom культурної вартості і зрілості кожного народа, — вважають ся й єдиним ключем зрілого і гідного вповні високої чести, поваги й відно-

відальності засідати в почетнім кружку вольних і самостійних народів.

* * *

З малої іскри, що блисла в Америці, зняла ся поломінь, якої ніщо вже не згасить. Не зуживаючись як *Ultima Ratio Regum*, вона несеТЬ ся від Нації до Нації, й ділає та здобуває безгомонно. Чоловік бачить себе зміненим, й ледви запримічує, як? Він здобуває знання своїх прав справедливим пильнованням своїх інтересів, й остаточно спостерігає, що сила і могутчість деспотизму лежить загалом в страху перед спротивом І, та що "бути вільним, вистарчає хотіти того."

P. p. 211—212.

* * *

Ніщо не може видавати ся так противорічним, як основи, що на них почалися стари Правління, й стан, до якого громадянство, цівілізація й торговля є годії допровадити людство. Правління на старий лад — є опануванням ізласти ради власного розросту; на новий лад — є делегацією властів для спільногоН добра громади. Перше підтримує себе заховуванням системи війни, друге пре наперед систему мира як правдиний середник збогачування нації. Перше підбадьорує національні упередження; друге витворює універсальну громаду, як середник універсальної торговлі (й взагалі людських взаємин). Перше мірить свій добробут величиною витиснених податків; друге доказує свою досконалість малою скількістю податків, яких потребує.

Ibidem, pp. 165—166.

* * *

Тому що війна є системою правління на старий лад, взаємна ворожнеча між націями є підчім іншим як тим, що викликє програма їхніх правлінь ради підтримання духа тойї системи. Кожне правління обвинувачує друге в віроломності, інтризі й амбіції — як середник розбурхання уяви своїх народів, й піднімання їх до ворожих кроків. Чоловік є ворогом чоловіка, хиба за посередництвом злой системи правління. Томуто замість парікати проти амбіції королів, палежало би звернути парікання проти првниців таких правлінь; й замість пробуннати реформувати одиницю, нація повинна напруженіти усії свої сили (усю свою мудрість) в напрямі реформи системи.

Ibidem, p. 137.

* * *

З усього того, що бачимо нині, виходить, що ніякої реформи в політичній сьвіті не повинно упажати ся неможливою. Живемо в віці революцій, в якім усього можна надіяти ся.

Інтриги дворів, що ними підтримується система війни, може бождої
самі викликати конфедерацію (злуку) націй в цілі їх скасовання; а євро-
пейський конгрес в цілі заопіки поступом вольного правління, й в цілі
піднесення взаємної цивілізації націй, є випадком можливішим, чим колись
була революції й союз Франції й Америки.

Ibidem, p. 138.

* * *

Це приписують Генрому Четвертому (королеві Франції, 1589—1610).
людині великого й добродушного серця, що він запропонував, коло 1610 р.,
плян занехания війни в Європі; плян полягав на утворенні Європейського
Конгресу, або, як французькі автори висловлюють ся, Пасіфічної Респуб-
бліки, назначеним делегатів різних Націй, які мали би урядувати як
Мировий Суд (Court of Arbitration) у всяких непорозуміннях, що лише
овстали би між Нацією і Нацією.

Ibidem, pp. 135—136.

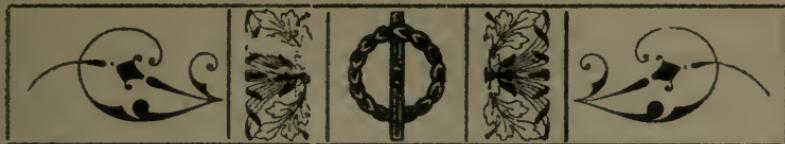
Геніальні думки Томаса Пейна, висловлені 1792 р. в його славній
 книзі п. з.:

“Rights of Man. Being an Answer to Mr Burke’s Attack on the
French Revolution.” By Thomas Paine. Видання Dent & Sons, Ltd.

Липень, 1921.

Ол. С.

На Зорі Нового Світа.

Часть I.

I.

Уесь культурний сьвіт прислухується ся нині пильно съміливим речам геніального англійського письменника Г. Г. Веллса, який у ряді статей під заголовком "**The Salvaging of Civilization**" (март і цвітень 1921 р.) старається доказати, що людство переживає під теперішню хвилю тяжку хоробу, яка грозить усій сучасній тисячлітній нашій цивілізації цілковитою загадою.

"Це не мрія і не марна фантазія, що я хочу сказати сучасним людям, — каже знаменитий письменник; мої думки — це реальний проект, як оминути грозячу нам катастрофу, й які найконечніші середники, й які шляхи провадять пайбезпечніше до цього. Це справдінній плян, а не утопія" ("What I have to say is not a bid dream like; it is about real dangers and urgent necessities. It is a project and not Utopia").

На думку ш. автора — цівілізація, в якій ми живемо, паде долів, і то паде дуже а дуже бистро, наслідком того й треба буде ужити надлюдських зусиль, аби її вратувати. На жаль ш. автор не бачить, аби під теперішню пору хто небудь зробив в тім напрямі які небудь кроки.

"Я знаю, каже д. Г. Г. Веллс, на адресу Американів. що ви живете в гарних і вигідних домах; знаю що проходжуся слівами й чисто асфальтованими улицями; знаю, що за вами стоять цвитучі фарми й богаті міста з величавими склепа-

ми і промислами, банками і ощадностями, фабриками і точною доставою середників поживи....“

”Але... минувшого року подорожував я по Європі, — й бачив нову фазу тієї нашої цівілізації, — фазу, яка видала б ся нам непаче який фантастичний сон, коли-б хтось був змалював нам її тому десятки літ. Я бачив великий город (місто), що числило недавно тому два мільйони мешканців, — місто, що гинуло і кохало з неімовірною бистротою. 1914 року був я також в Петрограді, але тоді воно виглядало так само беспечно й прилично як й усі великі міста американські. Тоді їхав я до Петрограда вигіднimi й точними потягами; стояв в готелі, що був однаково гарно устроений й проваджений як всякий інший вигідний американський готель. Я засідав до стола й відвідував доми високо культурних людей. Я проходжу вався гарними улицями з богатими склепами. Одним словом — я жив таким самим способом життя, яким ви живете нині в Америці, — жив серед середовища, що було частиною нашої тодішньої всесвітньої модерної цівілізації.“

”Минувшого літа я відвідав опять ті самі місця. І я найшов там таке страшне видовище гнилі, якого просто немислимо мені описати людям, що подібного ніколи в життю не бачили. Улиці з величезними ямами, в які запали ся канали; гостинії па великих просторах з зірваним деревляним бруком па розпал; міські лямни, що лежать па тих самих місцях, де їх товна поперевертала, непаче труши, яких нікому і не снить ся усунути, або поставити опять па ноги; склени і майдани опущені й зогнилі та зруйновані — не замкнені склени, але опущені і полішенні, як виглядає опущеним старий черевик або стара бляшанка далеко за містом при дорозі; зелізничні шляхи, які поволі стають нездатними до руху; населення пів мільйонове, де перше було два мільйони; чудно непривітне місто, — місто незигод і тривог, місто нужди, хоріб і смерті....“

”Таким був Петроград 1920 р. Такою в дійсності була вся Россія.“

Очевидна річ — говорить дальше д. Веллс — люди що привикли глядити на усе **поверховно**, й осуджувати усе **скоро**, уміють й скоро найти легке пояснення того грандіозного й гризного трівожного видовища великої держави в упадку. Вони кажуть: це все наробив большевизм, це його руїна! Та вже ж д. Веллс думас, що унадок такої великанської цівілізованої організація як Росія вимагає трохи більше ядерного (Comprehensive) пояснення чим пояснення того маленького чоловіка що зоветься Ленін, а яке він був годен принести з Женеви до Россії в цю особливо критичну хвилю в історії Россії. А треба відзначити, що це безмежне знищення цівілізованого життя не діткнуло одної Россії. Австрія і Угорщина представляють видовища неменшої руїни чим Россія. Занепад цівілізації замітний й в Східній Німеччині. А навіть в Франції, Італії і в Ірландії в міста, околиці, а навіть цілі округи, про які можете сказати: "Тут замітний застій почавши від 1914 р., й країна все ще й тепер цофаеться взад і в матеріальнім добробуті, і здоровотності і в суспільному ладі."

Ба навіть в Англії, Скотленді, Голяндії і Шведії — тяжко відрізнити, чи відносини стоять тут на місци, чи ідуть на перед, чи цофаютъ ся взад. В кождім разі це певне, що вони ще поступають наперед як це було перед 1914 р. В Англії почуванис загалу можна порівнати з почуваннисм чоловіка який не зовсім певний цього, чи він ледви що легко перестудив ся, чи може с в початках поважкої недуги. І д. Веллс думас, що ця застуда й застій навістили усю нашу цвітучу й широко розростаючу цівілізацію, в якій ми усі вродили ся й виховувалися. Й він думас дальше, що це великанське заломанне тієї цівілізації було і є неминуче, так як викликали її самі сили, які спричинили й її незвичайний розцвіт протягом останніх трьох століть, та що це допровадить до цілковитої загибелі людської культури взагалі, а навіть до загибелі усього людського роду на землі, — коли до ратування людства не візмуться в повній гармонії й почуттю глубокого братолюбія усі думаючі люди усього цівілізованого світа.

II.

Основна думка Веллсівих мірковань є така: Цівілізація останніх трьох століть нагромадила велику силу наукового знання, яке цілковито змінило матеріальну скалю людських відносин, й надмірно побільшило фізичний обрій людських змагань, — та вже в парі з тим не ішло відповідне примінення політичних ідей людства до нових умовин.

Прочитаймо ще раз з увагою повищі слова. Для пересічного чоловіка, не зажитого з ядерністю наукового вислову, це значить коротко так: протягом останніх трьох століть людське знання й наука зросли незвичайно, а в парі з тим виросли та вибузили незвичайно людські змагання і бажання; — змінилося отже усе людське життя, так як змінився зміст того життя. Не змінилося, або радше: мало змінилося одно, а іменно політичні погляди й відносини людей. Це і викликало останню сьвітову крізу.

Зрозуміємо це зараз краще.

Веллс бачить гаразд, що це примінення політичних ідей до нових умовин є дуже деликатним й трудним завданням. До того це в високій мірі занедбане поле. А однаке від можности переведення такого примінення залежить вислід, чи той прилив і відлив цівілізаційної енергії, що спровадило ломане й пишуще сювітньої цівілізації, яке вже падто далеко поступило в Россії, й яке іде на наших очах в Східній і Центральній Європі, обійме увесь цівілізований съвіт... Бо коли таке примінення не наступить, так усій людській цівілізації, а навіть усьому людському родови грозить неминуча загибель і заглада.

І Веллс вірить, що Європа та Америка глянуть мужніо вічі грізний небесніці, й спільною напругою найдуть вихід з безмежно трудного положення. А виходом тим буде ніщо іншого як Сьвітова Держава, злука і спілка усіх культурних країн і народів в одну велику сьвітову державу, в якій усе буде рішати слі тихо і мирно перевагою людського ума, а не силою стальневого меча, — Сьвітова держава, до якої і Європа і Америка

зближають ся невинно, хоча може і не съвідомо, вже від давніх часів... Зрозуміти ж гаразд отсю повільну еволюцію примінення політичних ідей до нових життєвих відносин культурного съвіта, це і значить просто приспішити її, та так і вратувати людську дівілізацію та й усе людство від неминучої загибелі.

Однаке тут же належить по думці Веллса пам'ятати одно: і Європа і Америка стремлять до одній і тої самої цілі відмінними способами й дорогами, так як життя одного і другого континента пішло було і пливе нині зівсім відмінними руслами. Наслідком того її американський інтернаціональний проблем є відмінний від також Европи, а консеквентно і Америка і Європа мусять приступати до вирішення інтернаціональних питань з відмінних точок погляду, й мусять трактувати їх в відміній дусі.

Результат цього є многоважній. А в першій мірі з цього виникає, що правліннє Злучених Держав ніяким чином не може приступити до рішення і організовання съвітового мира по-сполу і на рівні з іншими правліннями Старого Світу. Політично і умово (ментально) Правліннє і суспільство Злучених Держав ріжкнить ся цілковито від Правлінні і суспільств Европи, а наслідком того їїї ролі при будові съвітової держави людства мусять бути відмінні. А по друге — з цього виникає, що цей многоважній факт, що величина думка Ліги Народів, яка з легкої руки бувшого президента Злучених Держав В. Вілсона приковує до себе увагу цілого світу вже ось третий рік, є рівночасно чимсь за великим для повної співучасти Америки, її чимсь недоскаточним для коечних потреб Європи. В дійсності Ліга Народів не є так практичною її раціональною як зразу показувало ся.

Навпаки ідея съвітової держави показується на далеку віддалі розумнішою й більш надійною пропозицією, хоча на перший погляд її вигляд вона чимало більшою її трудніщою.

Аби читачі зрозуміли якнайвірійше Веллсове фільософіаннє, говорить він дальше ось як:

В останній сотні літ наступила вдалося зміна. Люди ділають взаємно на себе зі скорістю й на віддаль, про яку тому сто літ ніхто не міг і спіти. Головно можна це сказати про зв'язкування й методи комунікації. Аджек жінемо в часах телеграфів, телеграфів, бездротної телеграфії і віддаленості! А однак не забуваймо, що тому сто літ, за часів великого Наполеона, можна було подорожувати зі скорістю, яка найвище рівняла ся чотиром і п'ятьма милями на годину! І то — не забуваймо — так міг подорожувати лише самий великий імператор. Сто і сім миль денної подорожні протягом тринадцяти днів, які Наполеон провів протягом своєї славної утечі з Вільні до Парижа після відомої Московської катастрофи,уважало ся в тих часах чудесною скорістю. Подібно чудом уважало ся передачу короткої вістки з Лондона до Портсмуту при помочі зеркал протягом однієї години.

З того часу дожили ми бути съвідками чудового розвитку телеграфії, що при її помочі всяка вістка перебігає съвіт від краю до краю просто в один мент, а на полі подорожування до провадили ми до того (Лондонський Комітет цивільної воздушної Транспортації), що дорогу з Лондона до Австралії, яка рівняється ся половині обводу цілої земної кулі, можна буде відбути протягом 8 днів! І отся власне великанська зміна в кругі людських ділань потягає за собою й зміни в відносинах нашого політичного життя, які ми — па жаль — що йпо починаємо яко тако розробляти.

Інтересно при тім запримітити, що Америка, яка завдячує найбільше у тій великанській приспішенності на полі зв'язку, відчула це найменше. Злучені Держави проковтили желізниці, річні пароходи, телеграф і проче пепаче би усе те було складовою частиною їх зросту. Усе то прийшло саме в пору, аби вратувати Американську єдність (злуку). Бо треба знати, що після Злучені Держави повстали завдяки річним пароходам, а після завдяки желізницям. Без усього того теперішні Злучені Держави — ця величезна континентальна нація — були би просто неможливими. Хвиля кольоності звернених на “Вес-

ти (т. с на захід, в напрямі Тихого Океана) була би чимало припізнила ся. Вона може не переступила би була ще центральних прерій (долина ріки Міссісіпі і Мізурі). Аджеж не забуваймо, що заселення східної часті Злучених Держав — від по- бережа Атлантика аж до Мізурі, отже значно менше чим половина дороги через цілий континент, забрало майже повних дві сотні літ! А тим часом першим стейтом (державою) основаним за рікою, був стейт Мізурі 1821 р. Був це справдіший стейт річного парохода. І подумаймо тепер собі, що решту країни аж по Пасіфік заселено протягом кількох десятиліть! Що за кольосальна скорість, що за чарівна зміна обставин!

Усе те — відоме добре дослідниками американських відносин. Воно однаке конче потреба пригадати собі, аби належно зрозуміти ось що: Зріст Злучених Держав в процесом, який не має прецедента в съвітовій історії; це зівсім модерне явище. Така суспільність просто не могла до того часу повстати, а коли би була й повстала, без желізниць, то певно до съвого часу ніже давно була би розбилася на дрібні шматки. Бо без желізниць і телеграфів було би чимало легше управляти Каліфорнією з Пекіну (отже через Тихий Океан), чим з Вашингтону (столиці Злучених Держав).

Та вже це велике населення Злучених Держав не лише що росло як на дріждах, але й вони виростало одноцільно. Стало ся отже, що нині чоловік з Сан Франціско виглядає більше па чоловіка з Нью Йорка, чим літ тому сотня чоловік з Вірджінії подобав па чоловіка з Нової Англії. І памятаймо, що цей могутній процес ассіміляції поступає наперед невинно! Одним словом — на густій сіті желізниць і телеграфів вироблю в Злучених Державах великанське людське суспільство, зединене цікко звичаями, способом думання і праці та мовою в одне гармонійне тіло. В короткім часі до помочі стане їй воздухоплавство.

Але — як вже висше сказано — це величезне суспільство Злучених Держав показується зівсім новим явищем в історії усього культурного съвіту. Правда — вже й перед тим існува-

ли великанські держави, яких населення перевиходило число стотисяч одиниць; та вже ж одного парода так великого досі ще не було. Правда також, що ми зовемо Злучені Держави країною як зовемо країною Францію або Голяндію. В дійсності однаке одно і друге с так відмінне, як відмінним є самохід від колісниць. Вони с витвором ріжких діб часу й ріжких відносин, умовин; та тому і працюють вони та розвиваються відмінним темпом та цілковито відмінними шляхами. І коли отже ви прогонуєте, як се роблять деякі народи застушені Лігою Народів, на цих двох візках пхнути наперед світовий мир. то цей мир готов на тім дуже зле вийти.

Бо попробуймо лініє порівнати американські й європейські умовини відносно тих двох найважливіших форм модерного розвитку цівілізованих народів, т. с. льокомоції й загальних середників комунікації. Як сказано вище — Злучені Держави Америки завдячують найбільше революції на полі льокомоції, але й найменше її відчули. Навпаки Європа завдячує революції на полі льокомоції найменше, але за це відчула її найбільше. Революція на полі льокомоції заскочила Злучені Держави Америки з съмільвою і здорововою людністю на морськім побережу величезної, богатої, нетиканої й порожній країни, в яку ця людність хотіла експандувати, й могла свободно експандувати. Річний парохід і желізниця зявилися, як здавалося, піначе природна складова частина тієї експансії. Вони прийшли як незрівнане добродійство і благодать. Та вже ж до Західної Європи загостили вони як странна завада в її дальнім цівілізаційнім поході.

IV.

Літ тому сто європейські держави творили вже гаразд уложену й зрівноважену систему. Милиться д. Веллс, коли каже, будьто би Россія стояла поза межами тієї системи. Після титанічних зусиль Великого Петра, й не менш титанічних завершень Великої Катерини, ввійшла Россія в девятнайдцяте століття як вновий згармонізована одиниця в тодішньому європей-

ськім концерті держав. Загально можна отже сказати, що у дев'ятнадцяте століття ввійшли європейські держави в своїх остаточних і дефінітивних границях без надії дальшої мирної експанзії. Всікє дальнє поширення границь якої небудь європейської держави потягало за собою неминуче війну; це було можливе лише дорогою війни. Її коли тепер порівнаємо з тій точки погляду Злучені Держави з Європою, так спостережемо зараз, що границі Злучених Держав значилися казочно бистрим розвитком водяних і сухопутних пароходів, отже просто на наших очах, — а навиаки границі європейських держав значилися нераз в ірадавших часах — головно при помочі коня, а в новіших часах — воза, що котиться доволі бистро, шляхами битими в ріжких віках — почавши ще від римських часів аж до "мекаданізованих" гостиниць дев'ятнадцятого століття. Хто знає історію Європи, той спостереже скоро, хоча би лише на основі побіжного порівнання політичних мап Європи, що сливчи не на протягу цілих двох тисячаліть розміри можливого розвитку великих держав були просто з гори обмежені, іменно по причині неможливості втримання їх в цілості наслідком величезних фізичних труднощів в інтеркомунікації, головно коли ці держави дуже розростилися. І це, треба запримітити з настиском, повторялося протягом цілих тисячаліть, просто з математичною періодичністю, мимого цого, що в тих часах над усіми умами Європи домінували абсолютно могучі й всіх і вся обєднуючі ідеї: ідея християнства й ідея Святої Римської Держави.

Мета обох цих ідей була одна і та сама: злучити усю Європу в одно могутче державне тіло, в одну універсальну світову державу. Та тимчасом це неудавалося ні одному з великих експонентів цих ідей — почавши від Константина а скінччилиша Наполеоном... Наслідком чого? Веллс каже: — наслідком труднощів комунікації. Приглядаючись політичним змінам на картах Європи протягом останніх двох тисячаліть, мається враження, інешаче би хтось намагався обгорнути якийсь завеликий клунок в вогкий напір. Чим більше клунок обортася, тим

більше рветься панір, й усе просто крізь пальці вихоплюється; недостача відповідної сили когезії. Наслідком того й сталося, що у вісімнадцятому століттю стрічкою Європу поділену на велике число держав, в яких усе життя котиться — краще або гірше — битими гостищами, й з яких кожда має високо розвинену платформу заграницької політики, й всі разом розбиті й розділені безконечно вибуялим почуттям національних відрубностей, й відмежовані від себе неперехідними ярами традиційної ворожнечі (антагонізмів).

І як раз у цю хвилю зявилися великі винаходи, що викликали революцію в середниках львомоції. В один момент звичайний обрій людської діяльності побільшився найменше в десятеро. В Америці наслідки тієї революції були в найвищій мірі благодатні, а іавнаки в Європі — просто погубні... Там пароплави і пароходи, залюдили протягом кількох десятиліть великанські простори правічної землі, й перемінили її в найбільш цвітучу країну на сьвіті з безко нечинми виглядами чудесного просто розвитку в будущості, — тут викликали вони крайно небеспечний стан грізної конгестії, що вічно загрожував і загрожує ще цій Європі самоудушенню, перед яким одиночним вентилем оказалася еміграція.

Отже і с, на думку д. Веллса, тою скалою, що перед нею стаула під теперішню пору уся новітня цивілізація, це і с тим великим гордійським узлом, тою замотаною загадкою новітнього Сфінкса, яку мусить ся відгадати неминуче і з абсолютною конечністю, коли ми хочемо і маємо дальше жити. Одним словом: усі теперішні граници європейських держав є абсолютно за малі для сучасних умов; вони є не можливі до втримання. Тай існують вони лише силою старинних традицій й патріотичних пристрастій.

V.

Для пересічного Американца видаються європейські відносини просто съмішиими. Політичні воріжнечі, дипломатичні хитрощі, націоналістичні ворогування, — й прочі європейські

спеціальнosti заправлені сuto певнишими кровопролиттями й обопільними мордованнями та переслідуваннями, забарвлені пестро бундючними почтами королівськими, княжими і прочими "ясновельможними", — усе те викликує на устах практичного Американина усмішку не то поблажливості, нето наруги. Правда — переживали і Злучені Держави свою велику національну крізу, т. є. війну між Юнією і Сецесією, яка в дійсності була останньою фазою в змаганнях між ідесю великої держави нової доби а льокальним (непатріотичним) почуванням старих часів. Та часи сі належать вже до минувшини. Юнія взяла верх, й нинішня генерація Злучених Держав вже й забула про те, що ось ще недавно тому грозила усім небеспека розбиття країни Вашингтона сливе чи не на стільки дрібних держав що в Європі. Тому то й не дивниця, що сучасний Американін може лише з трудом зрозуміти належно європейські відносини.

Найкраще зрозумісмо це на примірі.

Ось подумаймо собі — перший ліпший Американин хоче іхати з Нью Йорку до Ст. Люіс. Він сідає отже вечером до першого лучшого потягу, кладеть ся до вигідного ліжка (сліпер), й раненько будить ся в Ст. Люіс. Тут залагодив за дня свої "бізнеси" (діла), й вертає в подібний спосіб назад до Нью Йорку.

А тепер порівнаймо з тим сучасне подорожування по Європі.

Подумаймо собі, що хтось хоче перейхати ся з Лондона до Варшави. Віддаленс майже те саме. Чи поїде він так само як той Американин, що йде з Нью Йорку до Ст. Люіс? Зівсім ї! Він мусить постарати передівсім паспорт. Та це легко скласти "постарати паспорт". В дійсності — це дуже зложена і трудна справа. Ви мусите вперід піти до фотографа і приклейти на паспорт сувітлину. Опісля мусите піти до французького конзуля в Лондоні, аби той положив на вашім паспорті своє "візо", а коли йдете через Бельгію, мусите зайти до бельгійського конзуля. Після того мусите зайти до пімецького конзуля за пімецькою "візою", потім ще до чехо- словацького конзуля за чехо-

словацькою візою, а вже на самім кінці до польського конзулату за польською "візою."

Усі ті вандрівки покажуть ся вам скоро дійсним "хождением по мукам". Ви мусите доглянути особисто усього, почавши від съвітниц, а скінчивши на ріжких металевих і гумових печатках та тасмних підписах, -- але пайважніше при тім, то с плаченіс усяких конзулярійних належностей. Очевидна річ — усе те заберас вам силу дорого часу, що в очах пересічного Американца с рішучо непростим гріхом. Та вже ж про виїзд до Сowstської Россії і не згадувати.... Тут стріпште ви таєкі непереможні труднощі, що скоро відхочеть ся вам усього.

Подумаймо собі одначе, що остаточно непрасливому Европейцеві удало ся поконати усі вступні труднопід'ї він вибрав ся в дорогу. Яка це страшна подорож — в очах Американца! Приїхавши за пару годин на французьку границю раб божий затримується й піддасться довшій митовій ревізії. Також мусить він виміняти трохи своїх грошей на франки, так як англійська монета не с добра у Франції. А що виміна грошей в Европі під теперішню пору незвично вагасть ся, отже й при виміні його здорово обманять. Та не тільки в Франції. Скрізь в Европі нині обманюють подорожніх при зміні грошей, неначе би ся виміна була придумана ради обманювання подорожніх.

Після того наш подорожний їде даліше пару годин, й дізджає до пімецької границі. Тут французькі урядники обшукують раба божого аж до спідного одіння, чи часом, боже борони, він не вивозить з границь Франції золота або великих сум гроша, — й аж так передають його в руки пімецьких урядників. Ті повторять з ним те саме, чого дізпають він на французьких границях, й також "змінюють" йому французьку монету на пімецьку, так як фрацуєвка в Німеччині безвартісна. За кілька годин дойде так подорожний до Чехо-Словакії. Опять повторяється стара історія, опять ревізії, дошти й зміна грошей. Вкінці за кілька годин, виїдасть ся на польській границі. Те саме! Польованіс на золото, митова ревізія, съвіжа "zmіна" гроша!

Та на тім не кінець. Ви не можете подорожувати нині не Европі потягами, післяя ваної виодоби. Нераз мусите іхати

шляхами, які продовжать вам вашу дорогу день або й пару днів, а все лише тому, що якась там держава не "любить" другої, й може вам обіздити її одалік! Що ви терпите таким чином на чай і грошах, це нікого пічогісінько не обходить. А з того виходить така диковинка, що віддалъ, яку ви привикли відвувати в Америці протягом одної ночі, мусите відвувати в Європі протягом чотирох, а часом і більше днів! А про усяку подорожну мороку, клопоти, неприємности та втрату гроша вже й не згадувати.

А тепер подумайте собі, що ті самі труднощі які по дорозі стрічають європейського подорожного, стимують й приїзняють нечувано, а радше іще в більшій мірі як людий, — перевіз усякого рода середників поживи й найріжнородніших товарів. Скрізь в Європі торговля здавлена до неможливих границь митовими тарифами й божевільними просто вимінами гроша. Кожна держава в Європі стоне під страшим тягарем великанських довгів, й ратується перед удушенням найнеможливішими митовими тарифами, "виміною" заграниціої валюти, й друкованім ізлих гір паперової монети, яка з дня на день трагічно чимраз більше на вартості, поки остаточно, бодай декуци, не доходить до абсурда, т. с. коли "монета" не оплачує вже самих коштів друку! В результаті — торговельний рух між двома сусідніми європейськими державами с страшеною здавленістю й утруднений просто до границь неможливості. А що коли така "держава" хоронить заздро святости і пінарушила своїх границь (переважно довгіших, бо виборених звичайним розбоєм), своїх митових тариф, своєї маловартності валюти й всіх інших своїх національних "святоців", так остаточно з усього того виходить таке, що усі ті "держави" разом з своїми славетними горожанами просто дусять ся в обіймах своїх власних державних законів. З дня на день, тиждень на тиждень відносини в усіх тих державах стають чим раз більше несподіваними, серед людності росте до нечуваних розмірів недостача найконечнійших щоденних копечностей, а згодом тут та саме вибухає нечайно голод і пощесті, які поволі стають хроніч-

ними — й нещасна держава спускається ся поволі на дно... В кінці додайте до того цілковиту недостачу в Європі центрального органу для завідування найелементарнішими колективними (збірними) людськими інтересами — як приміром: — інтернаціональна контроля торговлі живим товаром, паразитованіс міжнародних криміналістів, боротьба з пошестніми і заразливими недугами і т. п., а тоді певно мусите самі кликнути: Ні! Так дальнє не можна мучити ся. Усьому тому мусить конче прийти кінець. Тут мусить наступити велика й основна зміна. Інакше — Європа засуджена на певну загибель.

VI.

Ще більш трудним і скомплікованим показується ся проблема воздухоплавства в Європі. Як відомо — воздухоплавство є одним з найповініших здобутків людського генія, та проте вже нині є одним з наймогутнішими середників льокомоції. Яка-ж будучість воздухоплавства, цього не годна збегнути найбуйнійша людська уява. А однаке — серед теперішніх відносин Європи — воздухоплавство є так само здавлене міждержавними труднощами як і усе інше.

Приміром: З Лондона до Парижа можна легко перелетіти протягом двох а пайбільше трьох годин. Який це великанський здобуток людського ума і яка це вигода для подорожників в важких і нетривлячих справах, це кождий може легко зрозуміти, кому лише доводилося їхати досі з Лондона до Парижа, або наоборот, пайпоспішнішими потягами і кораблями, протягом найменше півдobi! Щож однаке потому, коли ви перед своїм відлетом до Парижа мусите втратити найменше пару днів на полагоду ріжких вступних формальностей.

Одного разу д. Веллс хотів дістати ся в пайкоротшім часі з Лондона до Ревеля в Естонії (західне пограниччя Росії при березі Балтійського Моря). Відаленіс майже те саме, що з Бостона до Мініаполіс. Літаком можна вигідно відбути цю дорогу протягом десятьох а пайвище дванайцятьох годин. д. Веллс зголосив ся отже до відомої Лондонської воздухоплавної компа-

ній Гендлі-Пейдж і попросив заряд поробити відповіді приєтования. На превелике його зачудованіс повідомлено його, що компанія не має права літати дальше поза Амстердам в Голландії, та що там треба буде постарати німецького літака до Гамбурга, а в Гамбургу, опять треба буде міняти літака на дапський до Коненгагу. Дальше летіти, було би, на думку експертів, небезпечно, так як поза Коненгагою, т. с. ще яких п'ятьсот миль до Ревалю, дорога показувала ся надто скомплікованою політично. В результаті д. Веллс витратив на дорогу з Лондона до Ревалю п'ять днів (замість пайвище дванадцять годин), а з поворотом — сім днів! А з усього цього на думку д. Веллса виходить, що під теперішню пору воздухоплавство в Європі — рішучо непрактичне, а навіть — воно ніколи не буде тут можливим, доки не буде зорганізоване па основі пан-европейської організації, т. с. іншими словами: в рамках Злучених Держав Європи.

Отсє є в загальних рамках звичайні невигоди і труднощі спричинені національно - державними поділами Європи — в часі мира. Як показується слівівідомого — вони вловні вистарчуєть, аби убити всяку надію економічного подужання. Бо належить зазначити з патіском, що Європа економічно далеко не приходить до себе. Це можна осiąгнути лише дорогою злучені зусиль — *viribus unitis*. Та вже не забуваймо, що той "мир" Європи дуже а дуже анемічний... Памятаймо, що усі ті суміші суверено хоронені границі, в яких дусять ся європейські держави, грозять невинною можливістю нових воєн. Національна незалежність рівнається праву виновідження війни. Наслідком того кожда з тих стиснених і здавленіх європейських країн мусить завдяки своєї святої незалежності утримувати таку велику армію, кілько на це лише позволяє її банкрутство, — бо — як каже д. Веллс — навіщо це закривати? — ми всі в Європі банкрути...

Страшно подумати, що від коли тільки скінчила ся велика війна, не зроблено нічого дійсно цінного, аби забезпечити яку небудь європейську країну перед новою гроовою війни. Та чого?

падіти ся? Гроза нових воєн буде усе висіти над Європою, як довго ідея національності буде тревати над усікими іншими розважуваннями.

А всяка нова війна в Європі була би чимсь так страшним і погубним, що люди в Америці не можуть собі того просто уявити.

На пляху між Лондоном а Варшавою не має і одної держави більшої від одного стейту Тексас в Злучених Державах, й не має там одної столиці, якої не можна би знищити до тла найдальше в п'ять або шість годинах після проголошення війни при помочі великанських літаків найновіцією конструкції, — так близько границь лежать тієї столиці! Адже ж навіть з Лондона до Париза можна долетіти протягом двох годин! А памятаймо, що воздушні бомби сьогодні це не те саме, що бомбя 1918 року. Протягом останніх трьох літ поступ на сьому полі зробив такі великанські кроки, що супроти сьогодніших воздушних бомб найбільші бомби 1918 р. виглядають як невинні маленькі фаєрверки (крейсерс — діточі вибухові забавки). Одним словом: пад усіми тими європейськими державами зависла і притаїла ся гроза нової війни, яка може вибухнути кожної хвили. А коли вона вибухне, так — хай кождий буде съвідомий того, їй пехай добре над тим призадумасті ся, — тоді задрожать найвідважніші серця усіх живучих людей: — мужів і жінок та немічних дітей і старців — в усіх краях, в яких лише шалітиме нова війна. Так страшною вона буде.

Усе те — в Америці просто немислиме. Найбільше люті війни на північно-американськім континенті ледви досягнула би вузьку полосу прибережка; центр країни працював би спокійно пад способами здавлення ворога.

VII.

Порівнання європейських відносин з американськими.

незвичайно поучаюче. Ми бачили, що ріжниці між першими і другими є величезні! А це в наших дальших міркуваннях і висновках мати ме величезне значіння, так як есенціальні ріжниці в відносинах потягають за собою й діаметрально противні погляди й розуміння можливих концепцій сьвітового мира, інтернаціонального розброєння, сьвітової держави, й тим подібних грандіозних просків сучасної хвили.

Як жеж відмінно глядить на сьвіт і життя Американії з одного боку, а з другого Европесць! Американин живе, працює, обертається та полагоджує свої "бізнеси" в величезній політично з'єдненій державі, якою править ся (т. с. яку адмініструється ся) па так великанську скалу, що пересічний Европесець не може собі того просто уявити. Безпечно можна сказати, що мине ще сто літ, а Американи не дожнуть зівсім політичного перепирання й ніхто не відчує при домашнім огнищі грози сусідської війни. Американин вірить в мир досвідом, не теорією, й він живе подібно як Европесець під могучим враженням елементарної конечності негайногого організовання такого мира. "Мир — каже Американин — золотий "бізнес", але чого про це богато говорити? Ми-ж його масмо, й будемо ним тішити ся ще довгі, предовгі літа." А європейським миром він мало що інтересується.... Вона-ж, тає Европа так далека від п'ятого... Хиба що питання європейського мира заставить Американина зайтересувати ся ним більше з рації власного бізнесу, або... з почуття гуманітарності, якої — съміливо можна сказати — усім Європейцям належало-б учити ся від "практичних бізнесменів". Д. Веллс посугубає ся тут так далеко, що він без обиняків заявляє ось як: "Я сумніваю ся, чи це зробило би на якийсь час яку таку ріжницю в буденнім життю Канзас Сіти, коли би, приміром, протягом найближчих літ уса Європа перемінила ся в пустиню." Без сумніву — с це незвичайно цинічна увага, але — треба призвати — правдива.

Навпаки питання злуки усієї Європи в одну державу стає перед очима інтелігентного Європейця день і ніч. "Ні, — каже він, — так дальше не може бути! Европа і її цивілізація не

можуть іти даліше тою самою дорогою, ми мусимо розбити цю страшну сіть національних границь, в яких ми усі дусимо ся.“ Г хоча усе те, що в пинішніх часах переживав Європа, с страшне, хоча усі ті труднощі, які викликають язикові ріжниці, бояючі національні традиції, національні ворогування, погані політичні звички і т. п. — переходять просто границі здорового розсудку, — мимо це "they have to be faced", — каже д. Веллс. Треба до них якось взяти ся! “Бо коли їх не поконається, і то не поконається ся протягом кількох літ, то Європа здавлена тою густою сітюю границь й прибита грозою війни, піде без усякого сумніву слідами Россії, й зсунеться в пропасть соціального розкладу так основного й так страшного, яким був цей, що завершив істнування Західно-Римської Держави... А тоді — пропала усяка надія ратунку“...

Як отже бачимо з повище сказаного, американська умовість й європейська умовість наближають ся до питання сьвітового мира з зівсім відмінних кутів погляду, й в зівсім відміннім настрою. Для Американина, що живе в блаженнім супокою і вигоді, яку дає йому його несходима й не розбита на часті країна, питання сьвітового мира видається простою сиріворою упаливленням цілого сьвіта своїми власними обезпеченнями, діялом міжнародних договорів, мирових судів і тим подібних умов. Й він думає, що Європейці живуть серед таких самих умов.

Та вже ж треба сказати рішучо, що ніщо подібне не вилічить грізної недуги Старого Світу. Європейська ситуація є загально більш напружена й трагічна, чим американська. Європа потребує не договорів, але основної зміни в своїх політичних ідеях і звичках. Європа пересякла вузьким патріотизмом, як тєє тіло, що його мучить якась страшна одійченна недуга. Європу переслідує мара вузких амбіцій і страшних воріжнеч.

Усе те каже д. Веллсови вірити в абсолютну неможливість спільної політичної кооперації, в організованню загально сьвітового мира між Америкою і Європою, бодай під теперішню пору. Американський тип держави й європейський тип держави є зівсім відмінні справи, яких годі злучити разом доцільно; га-

золіновий тректор й віл не можуть спільно ломати тієї скіби Американська думка й американські мужі можуть без усякого сумніву брати дуже велику участь в тій великій реконструктивній праці, що лежить перед Європою, однаке не Американський Федеральний Говоримент (Правління) як суверенна держава між рівними державами.

Злучені держави творять державу зівсім відмінної скалі ї ровени чим яка інша держава Старого Світа (Європи). Патріотизм й національна ідея в Америці є чимсь зівсім відмінним ї чимсь без порівнання більшим, а радше чимсь на більшу скалю, як патріотизм і національна ідея в першій лішній старокрасній державі.

Всяка "Ліга націй" з намірами трівкості була би під те-перішню пору, просто силою конечності, лігою, що зміряла би до затвердження (stereotype) істнуючих границь й істнуючих національних ідей. А тим часом ці гранці і ці ідеї є іменно тим, що мусить бути усунене за всяку ціну. Заки Європа зрівнається з Америкою, заки вона зможе стати на ровенні Америки, європейські суспільства мусять борще перейти через цей процес, що через цього перейшла Америка — серед много лекших умов — півтора століття тому взад. Вони мусять повторити і пережити, однаке на ще більшу скалю і проти ще глубших упереджень, геройський подвиг взаємного порозуміння і достроєння, яке Американський народ осягнув в роках між 1781 і 1788.

Як всікому відомо, тодішні американські держави рішили найнеріше справу незалежності, а вже після того склели собі невіні артикули конфедерації і були це артикули конфедерації між тринайцятьма паціями, т. с. між народом Массачусеттс, народом держави Вірджінії, народом держави Георгії і так даліше — тринайцять різних й сепаративних пацій. Та тоді зложили вони так розвільнену й слабосильну юнію, що вона не могла ані втримати порядку дома, ані заховати повагу за границею. Тоді зложили вони другу конституцію. Вони змели на бік всякі балачку про народ держави Массачусеттс, народ держави Вірджінії й прочі з тринайцяті парадів, — але оснували свою

вію на много ширшій ідеї — на народі Злучених Держав (the Peoples of the United States).

Європа отже, на думку Веллса, мусить повторити анальгічний експеримент, коли не хоче вточнити ся в багатій анархії. "Коли Європа має бути вратована перед остаточною загубою, Європа мусить перестати думати в старих термінах: "французький народ", "англійський народ", "пімецький народ", та взагалі "французький", "англійський", "німецький", і т. д. Європа мусить що пайменше думати про "народ Європи", коли вже не про "всесвітній цивілізований народ." Коли ми, Європейці, не можемо дестройти наші уми до того, так для нас не мас ніякої надії. Лише п'ять думаючи про усі народи можна вратувати кождий народ зокрема в Європі. Свіжі війни знищать суспільний стрій Європи й Європа разом з усіма своїми народами загине серед борні.

VIII.

В Америці і в Великій Британії с чимало людей, які думають, що Велика Британія с державою зі всім відмінною від прочих європейських держав. Вони кажуть, що географічним положенням, розмірами, устроєм і способом могутністю Велика Британія ріжнить ся радикально від прочих континентальних держав, та що наслідком того Велика Британія може сама по собі існувати ще довгі часи. По їхній думці — Велика Британія ізольована компліксю (загально відома "splendid isolation" Великої Британії,) від прочої Європи, а наслідком того вона є ізольована гаразд від усіх можливих переворотів на континенті й переживе в своїй гордій відрубності навіть упадок людської цівілізації в Європі.

Від такого погляду вже недалекий крок до другого, ще більш важного погляду. Коли іменно Велика Британія справді є того рода потугою, що може спокійно існувати і розвивати ся сама по собі як "selfsufficient system" подібно як і Злучені Держави Північної Америки, так чи не будь гаразд, коли би сі дві найбільші і паймогутніші держави сучасного світу

та не злучилися разом в одну могутню спілку ради панування й утримання міра над цілим сьвітом?

Д. Веллс посвячусь цьому питанню трохи більше уваги. Його думці цей погляд є недобрий й може бути для спільноти культури англьо-саксонського сьвіта крайно погубним.

Не можна перечити, каже д. Веллс, що британська імперіальна система є зівсім відмінна і своюю природою і розмірами, від типової європейської держави, — держави коня і гостинця, як приміром Франції або Німеччини. Подібно як Злучені Держави Північної Америки є вона новітнім витвором; більше чи не: сучасна Велика Британія є чимало молодшим витвором чим Злучені Держави (при нагоді звертаємо увагу на добру статтю Д-ра Осипа Назарука и. з. "В осені западе вирішення. Трійнаймогутніші держави й українська справа". — "Свобода", 1921, ч. 187.). В цій статті д. Назарук звернув увагу старокрасивих Українців на основні і далекосязглі зміни, які в останніх місяцях настушили в життю і структурі Великої Британії, перемінюючи її просто в велику спілку океанічних держав. Та вже коли Злучені Держави Північної Америки творять більш однородну систему й виростають більш однородно, так і павпаки Велика Британія є складна й проявляє мало, а то й зовсім ніякої ассімілятивної сили. Й коли Злучені Держави творять одну велику компактну масу, яка надто далеко-далеко віддалена від якого небудь поважного противника, — Велика Британія є розкидана по цілому сьвіті, оточена й стиснена та й сама звернена проти множества усіх антагоністів.

Та на тім не кінець. Як сказано вище, — розміри й можливість управлівания усікими політичними державами залежать достаточно від такої або іншої транспортації й комунікації; воно виростають до границь означеній точно іменно повищеними умовами. Поза їхніми границями вона є не до втримання (не трівкі).

Примінім це до Великої Британії.

Сказано повинше, що велика система Злучених Держав Північної Америки є витвором річного пароходства і сухопутного

парохода. В такій самій мірі теперішня велика британська імперія с витвором океанічного пароплава — забезпеченого великою флотою.

Або іншими словами: Британська Імперія є новітньою океанічною державою, так само як Злучені Держави Північної Америки є новітньою континентальною державою. А з того випливає слідуюча важка консеквенція: політична і економічна когезія Британської Імперії операсть ся на однім: на пароплаві як далішім домінуючим і вновій беспечнім середниці сьвітової транспортації в будущності. Коли Британська Імперія має лишити ся пануючою, беспечною й незалежною від згоди і кооперації інших держав, так в такім разі є абсолютною коечностю аби пароплавна, т. є. океанічна транспортація лишила ся домінуючою в мірі, й пемарушиою під час війни.

А чи це є можливим?

Д. Веллс каже, що ні. А неможливим є наслідком великанських змін, які па полі сьвітової комунікації і транспортації викликали два величні ваги новітні винаходи, т. є. підводне судно і літак.

Нині є підчим не заперечним фактом, що морська флота перестала вже раз на все бути єдиним й ріплюючим чинником, яким була перед і до появи підводного судна. Часи, коли можна було опанувати й контролювати неподільно морські шляхи минули вже безповоротно. І це є факт, який ніякої іншої держави па сьвіті не займає так живо як іменно Великої Британії, і — ще може Японія. А зваживши усе те, мусимо прийти до заключення, що колишнє величче британське "splendid isolation" належить вже раз на все до минувшини, та що будуча беспечність Великої Британії може і мусить залежати не від її боєвої могутності, але від її здібності втримання міра в межах і поза межами власних границь.

Д. Веллс був членом Комітета Британської Цивільної воздушної Транспортації, й як таєм мав нагоду перестудіювати докладно усі можливості воздухонавства. Вислід Веллсівих ступідей був цей: що в недалекій будучності воздух буде голов-

ним, коли не єдиним, шляхом для далеко віддалених поштових посилок, для далеко віддаленого особового руху й для перевозу найцінніших й компактних предметів. Океанічні шляхи лишать ся шляхами для повільного руху й для тягарової торговлі.

Надто в тім часі д. Веллс прийшов до переконання, що вже в дуже короткім часі головна лінія боєвого атаку провадити не на суші аж на морю, але воздусі. А також д. Веллс за-примітив, що головні воздушні шляхи сьвіта провадити муть по-над великими рівнинами і долинами сьвіта, а мало понаслід морями і високими горами.

А чи супроти усього того може Велика Британія думати про "виключно британські" воздушні шляхи? Про це не може бути й бесіди. З віймком одної Канади, яка єдина хиба може комунікувати ся воздушними шляхами з прочими британськими посілостями без перелету понаслід чужими посілостями, ви не всілі вилетіти з гралиць якоїнебудь іншої британської країни не паражуючись на набеспечності лету понаслід чужими територіями. І це є факт, над яким — на думку д. Веллса — усі британські країни, коли не "британський народ" мусять поважно призадумати ся: і то чим борше вони цей факт "створяють", тим краще для них.

Бо інтересно запримітити, що навіть в часі мира Велика Британія не буде могла розвинути своєї торговлі при помочі воздушних шляхів — без згоди і кооперації великого числа своїх сусідів. А коли би вона позволила собі вмінати ся на власну руку в першу лінію поважнішу воншну гру, побачила би скоро своїї воздушні й морські получения перетятими.

А з усього того вище сказаного виходить одне: Попри усії свої великанські розміри й попри усю свою повітність велика Британська Імперія не ріжнить ся нічим від прочих європейських країн питанням своєго ексклюзивного самостояння. А наслідком того Велика Британія теж не стойть поза межами Веллсової генералізації, що:

1. Лишаючи на боці усії інші питання, скаля і форма ев-

ропейських держав не гармонізують абсолютно з сучасними й виростаючими на очах транспортними умовами;

2. Усі ті держави мусять, хоча би лише під примусом цього одного факту, занехати раз на все ідеї комплєтної незалежності, які досі були осередком їхнього съвітогляду.

Це є конечність життя або смерти. Коли вони її не піддауться, коли не можуть піддати ся, мусять загинути до основ. Найбільша європейська війна змете усіх їх з лиця землі.

ІНШОГО ВИХОДУ НЕ МАЄ.

IX.

Глянемо на справу з іншого боку.

Не улягас сумнівови, що почавши від фатального 1914 року съвіт котить ся в пропасть. Старезна людська цівілізація, витворена непроглядним числом поколінь протягом найменше десяткох тисячліть, дійшла своєго зеніта, — й починає ломати ся й крахувати... Як сказано попередно — головною причиною цього явища, повного безмірного трагізма с в першій мірі велика дігармонія між анахронізмом політичних відносин сучасної доби з одного боку, а великим поступом механічного знання з другого. І коли цей дігармонії не направить ся, коли на съвіті, а головно в Європі, не переведеть ся основного перестроя політичних ідей і звичок, так перед усім людством відчиняється ся доба дальших воєн ѹ крайно небеснечних конфліктів, які з всякою певністю допровадять усе людство разом з його многотисячлітньою цівілізацією до крайньої дегенерації, а там й цілковитої заглadi.

Перед усіма нами відчиняється ся перспектива титанічної ірації. Та на пляху тієї ірації, на пляху того основного перестроя політичних ідей ѹ звичок, а коли хочете, так перестроя, а радше дестрою до новітніх поглядів на съвіт, згідно з великанськими здобутками новітньої Науки, стрінеть ся людство на самім вступі з величезними труднощами, а передівсім з безнoserеднім конфліктом з існуючим розумінням патріотизму, а в парі з тим ѹ з існуючим розумінням націоналізма.

Це неминуче. Змірюючи до вищих категорій сьвітового й вселюдського добра, гаразду і щастя мусимо абсолютно зударити ся з сучасним розумінням патріотизма й націоналізма, головно в Європі, так як одно і друге є собі діаметрально противне. Тут неминучо треба пожертвувати одно або друге. Інакше — будемо бристи дальше в багно, так як на думку д. Веллса сучасне політичне й соціальне забагнення Європи є рішучо впливом політичних змагань до компромісу між патріотизмом і націоналізмом з одного боку, а загальним добром Європи з другого.

Чого-ж отже ми хочемо? Чи можемо взагалі визбутися патріотизма? А коли так, — то чи можемо ми його визбутися?

На думку д. Веллса — ми ані хочемо, ані можемо визбутися патріотизма, а навіть він твердить, що ми не могли би його позбутися, коли би і хотіли.... Важно виглядає так, неначе би патріотизм був конечним додатком, а радше необхідною складовою частиною морального життя людини, аби людина могла і повинна почувати себе частиною громади чи там суспільства, до якого вона належить, — ю аби та громада чи суспільство було дійсною й гідною любови одиницею, одушевленою спільною ідеєю з спільним строєм й метою.

Та вже ж у д. Веллса с небудине розуміння патріотизма... А своє філософовання на тему новітнього патріотизма починає він так:

Подумаймо собі, що інтелігентний Европесіць приїзджає несподівано до Злучених Держав Північної Америки й починає приглядати ся життю-буттю малознаної йому країни. Що за-примітить він зараз на самім вступі? А це спостереже він новий рід держави, матеріально більшої, й матеріально менше здавленої як яка небудь інша європейська держава. Так само стрінє він тут високо патріотичний народ, — однаке цей патріотизм того народа не буде зівсім еквівалентом європейського патріотизму. В дійсності і історично це є сінтез європейського патріотизма. Він є більший чисельно. Він є більший в

десятеро географічно. І це зі становища нашого фільософовання с певнічайшо важче. Цей американський патріотизм с синтетичним, с чимсь, що повстало з чогось меншого, — це патріотизм людий, що прибули сюди з Європи, але визбулися своєго льокального патріотизма на тес, аби зробити місце безмежно могутнішому почуванню — американському патріотизму.

І це с, як сказано, факт величезної ваги цей американський патріотизм, більший й відмінний від європейського. Боки щось подібного могло стати ся і впрости серед Європейців і їхніх нащадків, які переселилися до Америки, то чому того самого не можна би повторити на місці, т. с.: в Європі? А коли можна, так як можна цього докопнати?

Америка докопала цього дуже простим способом. Вона прийняла до себе усі тій найріжкоднішій національності, з яких повстала нація Злучених Держав Північної Америки і **ЗМУСИЛА** їх жити разом. На жаль ми не можемо взяти тепер решти інших європейських націй й поселити їх на великім дівочім континенті й спонукати їх учити ся ширшої політичної мудrosti. Зараз немас вже дівочих континентів. Європа мусить бути такою, якою вона є.

Яким же шляхом мусить піти Європа до своєї високої мети?

Лишім на хвилину бесіду про експанзію і синтезу патріотизма в Європі.

Подумаймо собі на момент пробу розвитку **вузкого патріотизму в Америці**, й як таку пробу повітало би проче американське суспільство?

Уявім собі отже, що ось, приміром, у стейті (державі) Кентокі зявився поважніший вибух льокального патріотизма. Уявім собі, що печайно "парід Кентокі" (щось непачеши па широкій Україні "буковинський народ"...) підвів у гору свій власний іранор, й запротестував проти, як говорили би кентокські агітатори, непаситного інтернаціоналізма Злучених Держав. Уявім собі, що кентокські горожани забажали би окру-

жити себе митовим валом перед торговлею з дооколичними державами. Уявім собі, що вони приготовляють ся до боротьби, аби оружною силою прилучити поважні частини стейту Вірджінії ради здобуття і забезпечення собі вигідної стратегічної граніці серед східних гірських ланцюхів, — ба уявім собі, що кентокські патріоти починають вже говорити з разу неясно, а там вже зовсім явно і голосно, про абсолютну конечність й потребу вільного доступу до моря (зівсім так само, як, приміром "наші" польські патріоти говорять про абсолютну конечність вільного доступу Польщі до Чорного Моря, хоча й по живім трупі України...)...

Що подумав би собі про щось подібного пересічний Американський горожанин? Очевидна річ, він подумав би, що народ в Кентокі збожеволів. А однаке це, що видається нам так неймовірним і фантастичним в Кентокі, є достатоту тим що на наших очах діється ся що днини в дрібних европейських державах, з яких ледви чи котра є більшою розмірами від Кентокі. Вони усе були такими. Вони ніколи не збожеволіли. А коли вже того рода стан хочете назвати божевільством, так вони божевільними прийшли на світ. І ніколи не вилічилися з божевільства. Одним словом: стан відносин, який в Європі уважається вповні нормальним, уважав би ся в Америці як поважний випадок лъюкального умового забурення.

А тепер приглянемо ся, що в такім разі зробило би американське суспільство? Правдоподібно воно почало би слідити, де то Кентокі заразило ся подібними чуднimi гадками? Воно гляділо би за жерелом інфекції. Хтось прецінь мусів би проповідуавти щось подібного, або писати про це в часописах, або учити злочинно в школах. І без всякого сумніву народ Злучених Держав поробив би найповажніші кроки, аби про цього рода речі говорило ся й навчало ся розумніше в Кентокі.

X.

I як раз те саме належить зробити в аналогічному випад-

ку на європейськім континенті. Скрізь по усій Європі ведеться завзята пропаганда патріотизма — і в національних школах, в патріотичних церквах, і в національних часописях, і високо знаціоналізованих літературах. А це як раз є тим, що руйнus всякі думки й змагання до єдності.

Європейські школи, майже без ніякої виїмки, є головними розсадниками найавзягішого патріотизма, вони є осередками і жерелами найбруднішої політичної зарази. Діти усіх європейських країн виростають з високо напруженим почуттям національного еготизму, що робить їх божевільними у стрічі з всякими практичними інтернаціональними завданнями. Вони не родяться в тім божевіллю, але заражують ся пим, скоро лише починають читати і писати. Британська молодіж учиється щочого іншого як лише про велич і славу Британії й Британської Імперії, а увага французької молоді сконцентрована по змозі ще більш божевільно на Франції; Німці ційно приходять до себе після страшних наслідків їхньої сорок-літньої високо націоналістичної едукації. І так даліше. Одним словом: — кожда країна в Європі це свого рода "Син Фен", що безмежним істизмом культивує найшоганішшу дурійку "національної окремішності". А тим часом всякому ясно, що ця славетна "національна окремішність" це найпевніший шлях до конфлікта і нещасти, до нужди і недолі, до пасильства і зведення, а там і смерті наших дітей, внуків і правнуків — аж до загибелі нашої раси.

Так отже першим і найважливішим завданням населення Європи є: за всяку ціну увільнити своїх дітей з мертвіцьких обіймів націоналістичної дурійки, та навчити масу європейських народів трохи віришої історії, в якій кождий з них видітиме свою минувшину й будуччину в їхніх дійсних пропорціях, а надто навчити їх трохи віришої етнольогії, в якій кожда нація побачить легко своє вірне обличча, ѹ зрозуміс гаразд велику ману, будьто би вона була відмінною й вповні індівідуальною расою. Одним словом: навчаннє дійсної історії в європейських школах є тут першою і найважливішою справою.

ЧАСТЬ II.
ВСЕСЪВѢТНЯ ДЕРЖАВА.

I.

Відома річ, що кожда людина виростає і розвивається під впливом найріжнородніших чинників і умовин; відомо також, що найважкіші з них є слідуючі: дім, школа і церква, а серед дуже модерного середовища (приміром по великих містах): — преса, (часописи і магазини), рухомі съвітлини (музіс), й всякого рода соціальні місця "забави". Про все те сказано загально, що рідко хто з пересічних людей уявляє собі, як величезна сила зачарована в усіх тих вище вичислених чинниках, й як могутчо впливають вони на таке або інше виховання мас, а разом з тим на таку або іншу долю і будучність нації. Й глядячи з тої точки погляду на судьбу Европи, мусимо прийти до заключення, що дальша щаслива будучність европейських народів залежна виключно і єдино від грандіозного радикального перевороту усіх її моральних і інтелектуальних сил в цілі і напрямі утворення інтернаціональної думки. Коли це можна будеся осягнути, так для Европи й цілого Старого Світа є ще надія. Коли ж ні, так без всякого сумніву Европа мусить загинути. Мусить загинути інакше той розбитий корабель — з своїми ірапорами, що гордо повівають на вершках високих штолгів. Європейські народи пливуть нині іменно таким кораблем. Його може вратувати одно: затоплення на дні моря старих європейських патріотизмів, й заступлення їх якоюсь съвіжою, новою, а великою ідеєю.

Яка це мас бути ідея?

Д. Веллс думає, що тою новою ідеєю може бути одно: **Ідея всесъвѣтной державы усъюго людскаго роду.** (The idea of the world state of all mankind).

Як бачимо — д. Веллс робить ще дальші кроки, чим ми надіялися. Він не говорить вже про злуку усіх європейських держав в одну велику державу Снілку (Юнію), скажім: в од-

лу Всеевропейську Державу, або коли хочете у "Злучені Держави Європи, ні! — він пропонує нам щось много-много більшого й величнійшого: всесвітню державу усього людського роду.

Чому? Чи це є можливе?

Досі наша думка була сконцентрована на крайній максімумі конгестії й конфлікта, т. с на Європі. Та вже не приглянувшись блице, легко запримітити, що в Старім Світі — між Європою і Азією та Африкою в дійсності немає ефективних барієр і границь. Корінний Москаль говорить про Європу як такий, що стоять поза її межами. Європейські політичні системи вилітають поза межі Європи й захоплюють великі простори на Сході і на Полудні. Подібно як старинні держави Македонії й Риму. Чиз не бачимо, як російська мова перебігає усю північну Азію аж до Тихого Океану? Як магометанство промінює в усій три континенти?

А зваживши усе те, чи-ж не виходить на тес, що замість говорити про "Злучені Держави Європи" — краще вже говорити про "Злучені Держави Старого Світу"?

Но розважмо лише ось слідуючі припірі:

Не лише віддаленим, але і цілою скелею інших справ Лондон і Рим є близці Нью Йоркові чим Патагонія (полуднева Америка), а Сан Франціско буде, здається, усе більш інтересним для Япону чим Париж або Мадрид. А з того виходить, що без всякого сумніву, чисто механічне скуплювання народів світу в одну економічну й політичну злуку не сходить ме ніколи з думки людній, доки лише існувати ме наша цвілізація. Ми-ж не знаємо, що за чудеса може принести нам завтрашній день. Бо не улягає ніякому сумнівови, що усі наші середники транспортації і комунікації сучасної хвилі не є остаточними. А раз ми зробили вилім в дотеперішніх націоналістичних обмеженнях людній, так вже не має ніякого резона становити нам на середині нашого шляху, й ставити вище щось нескінченого понад ідею комплєтної людської злукі.

Та коли опять звернемо наш погляд в сторону Нового Світа, чи не побачимо, як там тихо але ніевпинно працюють могучі сили в напрямі певного рода пан-американської юніфікації? Це щось такого, що наближується до нас все більше і більше. Можливо, що це прийде борще і перше, як щось іншого. Але — чи супроти усього вище сказаного маємо ми зупинити ся перед певного рода дуальним съвітом, т. е перед Старим Світом зверненим проти Нового Світа?

На думку д. Веллса це не був би вдоволяючий стан. На віщо розколювати нашу землю на дві половині? Коли вже ми хотимо ся в напрямі юніфікації, так чому не стреміти нам усіми нашими силами до злуки в одно гармонійне тіло цілого съвіта?

Дивлячись на съвіт і на людий з тої точки погляду, д. Веллс — річ зрозуміла — ставить вище свою ідею людської злуки в формі "Всесъвітньої Держави" понад відому всім ідею "Ліги Націй". Однаке він не заперечує того факту, що в напрямі юніфікації людий Ліга Націй зробила дуже чимало; вона вперше поставила перед очима й умовостю цілого съвіта гадку съвітового закона й съвітової злуки, а це для дальшої праці в тім напрямі має величезне значіннє тим більше, що це можна би було осягнути іншою дорогою.

А однаке — чи справді Ліга Націй є тим, чого ми потрібусмо?

На думку д. Веллса ні. Передівсім слово "націй" є тут словом, якого належить як найбільше оминати; воно-ж іменно допускає й стремить до затвердження як раз тих понять поді-гу й ріжниць, які ми повинні за всяку ціну як найбільше при-низити а навіть забути, коли наш рід має істнувати дальше. До того ця фраза має дуже делікатну, правничу й полемічну закраску. Якої лояльності й посвяти може вимагати від нас ся дуже а дуже складна асоціація? Вона-ж не має ніякої злу-ки, ніякої особовости. Як можна вимагати від нас, аби ми її любили?

II.

Були, є і будуть жити на сьвіті вічно великі ідеї, що для них солодко жити, солодко й умерти. Можна отже уявити собі, що люди готові жити і умерати для таких великих ідей як ідея чоловіка, ідея людської сдності, ідея нашої спільної крові, ідея одного всесвітнього ладу, — але аби хотів жити або умерати для такого ріжнородного збору, як "Ліга Націй", яка вже навіть своїм іменем не має обєднуючої сили, в це д. Веллс не хоче вірити. "Вона не має центральної ідеї, й не має для неї серця, отся формула Ліги Націй," — каже він. "Вона слаба й безнадійна іменно там, де повинна бути сильна — в точнім означенню свого антагонізма до сепаратного національного володіння. Бо це є її мета, коли взагалі вона думас що небудь осiąгнути. Коли дійсно заміри поважкі, так вже що найменше вона рівнала би ся наддержаві, що стояла би вище по над автономією істнуючих держав. Але коли вона не думас осiąгнути поважкі цілі, так вона для нас є зівсім беззвартою.

На перший погляд виглядає, що не оплатить ся атакувати національність й націоналізм; краще вже навязати з тими людськими звичками компроміс. Чи це можливе? Д. Веллс каже, що по лінії незалежної національності не має надії злуки, мира й дальніого поступу людства. Ми не можемо знести тих старих концепцій лояльності, бо як раз тої лояльності, сконцентрованої на тих старих звичках, потребуємо спосіб як підтримання миру усього сьвіта. І як в давнині провінціональний патріотизм, так само нині ми мусимо визбути ся ще й тих все ще за вузких "святощів", при помочі нової злуки й нової домінуючої ідеї — ідеї одної держави й одного прапора на усій землі.

Ідея Всесвітної Держави стойть супроти ідеї Ліги Націй достоту як ідея одного Бога Неба і Землі супроти божеської компанії зложеній з Одіна, Вала, Юпітра, Амона-Ра та Момго-Джомбо й усіх інших національних й племінних богів. Тут не можливий підієвий компроміс подібно як і там. Тут не має нишо-

го виходу. Великим завданем сучасного людства є: заступити одною ідеєю весь світ обіймаючої Держави незлічимі ідеї **малих державок**, які загально переважають нині.

Очевидна річ — це безмежно велике завдання. Чи не за-вчасне воно?

Не лякаймо ся великанських розмірів, на яких мусять оперти ся основи світової держави. Бо памятаймо: як небудь величезним видасться ся нам наше завдання, як небудь воно ви-дастеться ся нам майже неможливим, все таки в заведенню одної світової управи й одного світового закона лежить одинока на-дія утечі з все і все більшаючого круга воен, соціального пере-пружения, а вкінці — соціального розкладу — так цілковито-го, що вже раз на все прийде кінець казці про людський рід, як ми звичайно людський рід розуміємо.

Тільки уявити собі, як великанською є руйна, що доконала ся в усім світі протягом останніх сімох літ. Ще тяжче уявити собі американському доматорови, як тяжка руйна зломала Європу. Та вже мало хто уявляє собі, як бистро западається Європа в пропасть на наших таких очах, й як пекуюча потреба переведення європейських відносин до рівня спільногодобра, коли цівілізація має бути вратована.

Та найважніше при усім тім одно: чи взагалі лежить це в границях можливості, заступити лояльність до одної еготи-стичної восьмишії нації лояльність до всесвітньої держави? Сеж великанське завдання, яке рівнастє сл заплідненню сотень міліонів людських умів повими ідеями, й або цілковитому зни-щенню старих й глибоко закорінених ідей в тих умах, або до-повненню й справленню їх тою новою ідеєю великої вселюдської держави. Ми мусимо проломати ся не лише в високо патріотич-ні думки Француїв, Німців, Англійців, Айришів і Японців, але й в дуже віддалені від наших й трудні та недоступні думки А-рабів й Індів, та в думки незлічимих міліонів Китайців. Чи іс-тпух де президент який усуправедливлював би нас в надії, що того рода граціозна переміна в світових ідеях є можлива?

Д. Веллс каже, що є.

III.

Вже в глибокій минувшині стрічаємо приміри дуже великих перевін в людських думках. Вистарчить згадати ось хочаби поширення Християнства в Західній Європі. Як відомо—катастрофальний упадок Західної Великої Імперії був рівночасно початком кріавих розправ між численними племенами, які як могли розгосподаровували ся на руїнах загиблого великана; настала доба страшного замішання й хаосу, й здавало ся усім, що людство вертає опять до стану варварства. Та ні: зневея зявили ся в країнах Західної Європи апостоли чудової науки Христа, й в короткім часі докопали своїми пламенними речами й своїм геройським самопожертвуванням дійсного чуда: ціла Західна Європа злучила ся в одно християнське тіло, в одну велику християнську родину з так могучою ідеєю єдності і злуки, що, приміром, в часах Хрестоносних Походів, палкі речі християнських провідників про конечну потребу визволення Святої Землі з рук невірних запалювали побожні людські серця до чину від побереж Середземного Моря аж по північний Ледовий Океан.

Чи в нинішніх часах, часах масового навчання й велетенських розмірів та способів новітньої пропаганди можемо ми ще сумнівати ся?

Ще більше чудесним являється ся другий примір велетенського перевороту в людських думках, якого в умах міліонів людей, що жили і живуть по нинішній день па полудень і схід від Середземного Моря, від Естонії аж по границі Центральної Азії, докопала наука Магомета. І ця нова ідея злучила міліони людських істот в одну велику й могучу громаду, якої дуже врахлива злука заховала ся в новій съвіжості аж по нинішній день.

Коли отже тепер розважимо, бодай побіжно, історію поширення цих дуже складних, й не дуже то легко зрозумілих релігій, й порівнаємо середники, якими розпоряджували в тих давніх часах основателі і промотори цих релігій, з середниками,

які стоять на услугах інтелігентних людей нині, так певно найдемо чимало резонів вірити, що велике перетоплене старого людського съвітогляду в новітній рамках Універсальної (всесвітньої) Держави зівсім не є неможливим проектом.

Бо розважмо лише це: усі ті великі навчання давніх віков ширилися переважно устним словом. Неустрашимі учительі нової науки мусіли подорожувати дуже повільно й серед невпинних їх великих небеспек. Народ сходився послухати нового й незнаного ін'ому апостола лише з великими трудами, з виїмкою хиба кількох велелюдних міст. Книгами можна було послугувати ся лише дуже а дуже скоро. Лише дуже нечисленні люди уміли читати, ще менше було таких, що уміли перекладати, та й копіювання (переписування) манускриптів (рукописів) відбувалося з крайною повільністю на пергаміні (виправлені делікатно овечі або козячі скіри). Друкарень тоді ще не було, ані паперу, ані поcht. Та їх школи були дуже а дуже рідкі й існували лише для вибраних. І Християнство і Магомеданство мусіли утримувати свої власні школи, аби з найбільшим трудом заховати бодай мінімум (найменшу частину) своїх доктрин в повній чистоті від покоління до покоління. І зважмо до того що це, що усе те діяло ся під огнем завзятої опозиції їх взаємних переслідувань.

Якіж велітенські зміни настутили з того часу в людськім життю! Нині ми живемо в часах, в яких усякі вісти, гадки і аргументи можна передати ефектовно усьому думаючому загалови на съвіті просто в один момент, отже з такою казочкою бістрою, що про це старі люди просто не могли і снити. Ми масмо і телеграфи і телефони, і друкарні і книжки, і вкінці — рухомі образки (мувіс) та часописі, які день в день, просто кождої години і кождої мінuty можуть поставити перед очима і умами міліопів людей одні і ті самі вісти й ідеї — після нашої виодоби. Шкільництво поширене зараз так, що школи стрічаємо під теперішню пору навіть в найдальше віддалених окопіях.

І подумаймо тепер, що ми зрозуміли імперативну конеч-

ність будови універсальної, всесвітньої Держави, її розуміємо гаразд, що старий войничий патріотизм мусить усунути ся перед великою ідеєю сьвітової служби. Чи в такім разі не є це неминучим й невідкладним, аби деякі з нас зійшли ся разом, й почали в зівсім новітній спосіб могучу пропаганду за тим зорганізованим сьвітовим миром, без якого наша раса мусить загинути?

Бо не улягас ніякому сумніови, що теперішній сьвіт гине і загибас наслідком недостачі спільної політичної ідеї. І не улягас ніякому сумніови й це, що все це є можливим дати сьвітови цю спільну політичну ідею, ідею федеральної сьвітової держави. І ми не можемо помочи сьому ділу інакше, як взяти ся до праці, аби його доконати.

Й д. Веллс кидає отсії великих ідеї перед думаючих мужів і жінок сучасної хвилі, й переконує їх своєю простою й непереможною льогікою, що першим і найважнішим їхнім завданем є: посвятити свої сили над виробленням а там вкінці й впровадженням в життя того великого проекта Сьвітової Держави. Ми мусимо зробити що величну ідею як найбільше принадною в очах загалу, інавчити його вірити в її можливість, а там згодом допровадити і до її здійснення. А це є праця, що вимагає помочи і думки тисячів умів. Ми мусимо поширити ідею федеральнії всесвітньої держави, як наближуючу ся дійсність, по усьому сьвіту. Ми можемо зробити це нині при помочі тисячних способів. Ми можемо робити це при помочі преси (часописів), дорогою найріжнородніших письменницьких продукцій, в наших школах, колегіях, університетах, бурсах, при помочі політичних трибун, спеціальних організацій, та вкінці, одначе не менше могучо, при помочі навчання церков. Бо памятаймо, що усі великі релігії сьвіта є в теорії універсалістичні; вони можуть терпіти поділлю людей, одначе вони не можуть їх одобрювати. Це д. Веллс бачить дуже добре, та тому й він не думас і не пропонує ніякої релігійної революції, а лише що найбільше релігійне відродження.

А зваживши гаразд усе новинче сказане, памятаймо на

кінець слідуюче: жиємо в часах в яких можемо поширювати наші ідеї і суттєстії зі стократъ більшою бистротою, як це було можливим перед сотнею літ.

IV.

Пропаганда за съвітовим миром й Всесъвітною Державою не мусить конче ставити ся в опозиції до істнующого ладу й мішати ся в політику. Це рух, обчислений на велику віддалъ, й повинен оперти ся головно на відповіднім освідомлюванню молодіжі й дозрілих умів, які ще здібні розвивати ся дальше. Та в міру того, як нові гадки будуть поширювати ся, неминучо буде змінити ся політика. Нацї, держави й королівства сучасної доби, які між собою воюють, й умовляють ся одно проти другого, неначе би вони мали вічно між собою воювати, й вічно проти себе змовляти ся, ставати муть згодом чим раз більше отверто і явно охоронними правліннями, що грають у съвітовій трагікомедії виживаючу роль, заки дозріє й дійде до сили съвітова держава. То не улягає ніякому сумнівови, що ся съвітова держава, якої съвіт очікує, мусить конче бути фузією (зилляттям) цих правлінь й усієї спадщини по усіх істнующих державах.

Пригляньмо-ж ся тепер блище цій пропонованій нами Съвітовій Державі. Досі наші роздумування були радше абстрактною діскусією з метою виказання обсолютної конечності великого съвітового перестрою, що с лише холодною льогікою сучасної людської ситуації й крізи. Та це — так сказати — пегативна строна проблема. Однаке лишати саме роздумування па цім — не годить ся.

На перший погляд виходить, що "Съвітова Держава" означає "політично не поділеній съвіт". Розвинім тую думку аж до рам "здійсненої й зорганізованої держави на цілій съвіт." (a united organized state throughout the world).

Спробуйте найперше уявити собі: як то виглядало би у тій съвітовій державі "съвітове правління"? Очевидна річ — коли говорить ся про съвітovу державу, пересічний чоловік за-

раз починає думати про правліннє тісі держави. Природно. Він зараз питає: "А де буде сходити ся на наради съвітовий конгрес (парламент), й як будете вибирати съвітового Президента? Це буде кольосальна фігура, цей ваш Президент! Як ви думасте його вибирати? А може у съвітовій державі буде съвітовий король?"

Такі і їм подібні питання дуже природні, — але лише на перший погляд. В дійсності, це дуже нерозумні питання, які збудили рішучо фальшиві анальгії. На думку д. Веллса — управа усього съвіта певно не буде виглядати так само як побільшена управа малої частини съвіта. Це буде зівсім відмінна управа. І взагалі усі ті анальгії, які пересічний чоловік готов легкою рукою черпати з порожніх форм сучасних національних держав, дуже можливо не будуть зівсім годити ся для съвітової держави.

Візьмім, на початок, ось хочби питання короля чи президента. Спітаймо, чи це можливе, аби съвітова держава взагалі мала одну персональну голову?

Чи съвітова держава мала би бути монархією, байдуже чи в формі виборної, коротко-речинцевої й обмеженої монархії Злучених Держав Північної Америки, чи в формі наслідної, обмеженої монархії Британської Імперії?

Чимало людий скаже: "Аджеж ви мусите мати чайже якусь голову держави."

Та ми спітаємо: Чи справді **мусимо**? Чи не є ця ідея спадщиною з тих давніх часів, коли то держави були малими громадами, які потребували провідника в війні та дипломатії?

В съвітовій державі не буде війни, й не буде дипломатії, як ми її досі розуміли. Це **мусимо** собі добре затяжити.

Ба — д. Веллс питається ся, чи взагалі павіть так великий сучасний модерний державі як Злучені Держави Північної Америки ідея й функція Президента не є вже чиось давньо-давно перестарілими. В кождім разі таке питання ставило там чимало думаючих людей, й відповідь була афірмативна.

Як відомо — широкі рами Конституції Злучених Держав

Північної Америки були начеркнені в добі майже універсальної монархії. Надто американські справи тої доби притискали була велика особистість Джорджа Вашінгтона, та — як загальню відомо — саме тоді монархістичні ідеї були там так поширені, що в бурливих літах розбіжності й сумніву, які настутили після Війни за Незалежність, зродив ся був проект імпортовання з Європи якогось німецького короля або якогось прусського князя, — очевидно як імітація британської монархії. Та вже коли би так Злучені Держави починали свою 'історію' нині, на теперішню свою скалю, чи наділили би вони так великою силою і повагою одну людину, як наділили тоді Джорджа Вашінгтона: його наступників в Білім Домі? Д. Веллс в тім дуже сумнівається.

Цікавою ілюстрацією цього нехай служать слідуючі слова сучасного Томаса Пейна в його славнім творі п. з. "Права Людини", що як відомо — вийшов друком 1792 року.

"Бачу в Америці Правління, яке управляє країною десять разів більшою від Англії, і урядує правильно, коштом сорокової частини тих видатків, що стойть королівське правління в Англії. Коли я пытаю чоловіка в Америці, чи він бажає собі короля, він відповідає й пытає мене, чи я уважаю його ідотом? Як це діється ся, що існує така ріжниця? Чи ми є більше або менше мудрі від других? Я бачу в Америці загал людей, що живуть в городах, незнаних зівсім в монархічних країнах і я бачу, що принцип американського Правління, який рівнається "рівним правам людини", робить бистрий поступ в світі. ("Rights of Man," Dent and Sons. p. 113.)

Веллсове філософовання є дуже просте — й переконуюче. Він каже так: подумайте лише, — чи ж не має границь розмірам й складності й замотанню якої небудь громади, якою може управляти одна голова? А коли Злучені Держави Північної Америки й Британської Імперії перейшли цю границю? Що тоді?.... Бо припустім, що це можливо одній особі бути головою й ефективною управляючи особистістю в громаді, що числити міліони, а навіть десятки міліонів горожан, однаке чи це мож-

ливе для одної малої й коротко живучої людини дати собі раду, мати вплив й бути в контакті з мілйонами людей, що живуть в тисячніх селах, містах і метрополіях?

В останніх часах цілий британський світ глядів з подивом на надлюдські зусилля молодечого наступника британського престола, Велського Князя, що — як загально відомо — обіздив недавно британські кольори в цілі навязання безпосередніх зносин з будучими своїми горожалами, й в часах тієї подорожі пробував стиснути особисто кожному охочому Британцю ви руку, й полинити в серцях мілйонів бодай промінчик своєго незрівнаного молодечого усміху; усміху того, що ось-ось незабаром має стати золотим звеном Британської Держави. Були це геройські зусилля. — Та вже кілько то країн прийшлося би ще обіхати одному молодцеви й кілько трудів понести, аби бодай поверховно навязати безпосередні особисті зносини з "народом"...

І зваживши усе те про і контра, д. Веллс приходить до слідуючого заключення:

"Признаю ся отверто, що я не можу видіти одної індівідуальності, одної людської голови на чолі світової держави. Дійсним звеном Світової Держави буде борше не людина, але ідея, така ідея як ось, приміром, ідея людської республіки під рукою одного Бога, — Бога людського роду."

V.

Уявім собі тепер таке: принустім що колись там, ради чогось, якась одиниця виступила наперед й стала ділати іменем цілої світової держави. Що тоді було би? Очевидна річ, в такім випадку виступили би старші судді Найвищого Суда, або президент Ради, або голова злучених наукових створищень, або якась інша подібна особа, їй починали би зараз такі кроки, які вважали би відновідними.

Тут одначе хтось запримітить: отже виходить з того, що коли вже у Світовій Державі не буде одної персональної голови, так в такім разі мусить бути бодай якийсь рід Віділу, або Ра-

ди. Це показується ся конечним. Та чи взагалі буде це певного рода Зібраннє, подібне Американському Конгресови або Британському Парляментови, з сторонництвом правління й "найльо яльнійшою" опозицією, кермованих старими партійними традиціями й патріотичними ідеями?

Тут опять, скажемо, готові звести нас дуже легко на манівці теперішні, однака всетаки лише тимчасові і переходові уловини. Сьмішно й подумати, аби Рада Світової Держави була згromадженням партійних політиків. Д. Веллс вірить, що згодом буде можливим, звести до купи збір дійсних репрезентантів, й оглянути справедливий зразок думки й волі людського роду, та оминути розвиток партійності при помочі більш научних методів голосування й кращих від тих варварських відумок, яких уживається при виборах послів чи там представників до американського Конгресу або до британського Парляменту, відумок що очевидчаки виходять на користь лише одного партійного організатора, який в більшій день збиває баращівне коштом дефектів політичної методи.

Чи цю Раду будемо вибирати прямо? Д. Веллс уважає це основною умовою. Надто він думас, що це виборче право повинно операти ся на найширших основах. По перше тому, аби кожда дозріла людина на світі почувала прямий й особистий контакт між собою і світовою державою, та щоби вона уважала себе дійсним й активним горожанином світу; а подруге тому, що всяке посередне тіло якому поручено би вибір світової Ради, втягнуло би певно в гру усіякого рода льокальні й національні інтереси, природно ессенціональні в життю-буттю підрядних організацій, однака очевидчаки шкідливі для нормального розвитку світової республіки.

А як же-ж ця Світова Рада буде працювати? Чи увесь світ прислухуватись ме з запертим віддихом могутнім дебатам й брилянтним бесідам великих і найвибірнійших бесідників світоточів вселюдської думки, слідити ме горячково перебіг великих кріз, й глядіти ме з зачудованням на величні сцени грандіозних парляментарних баталій, й тим подібні близкучі події,

записані з великим пієтизмом на сторінках історий передових європейських парламентів, які так імпонуючо виглядають на широкім полотні великого історичного малюнка?

Зівсім ні. Тут опять зводить нас на манівці поверховна анальгія.

Головною запорою краснорічності на Світовій Раді буде передовсім цей важкий факт, що члени Ради не будуть мати одної спільнії бесіди. Навіщо отже здала ся кому краснорічість на зібранню ріжно-язичних людей, що надто привикли до наукових способів виміни гадок — дорогою друкованіх розправ, в яких кожде слово є заздалегідь поважло роздумане й умотивоване. Краснорічість — чудова річ, однаке чи-ж не найкраще подобасть ся вона нам на агорах античних громад й на поважних згromадженнях Червоноскірих Індіян?

Світова Рада найправдоподібнійше буде дуже а дуже мовчазним Збором. Де там місце краснорічності в великій Світовій Раді, що має керувати так грандіозними й так зложеними справами, як потреби усього сьвіта й усього людського роду. Ба що більше. Дуже можливо, що ця Рада буде сходити ся разом дуже рідко. Її члени будуть, найправдоподібніше, знозити ся і порозумівати ся найбільше при помочі нот й уваг, які надто будуть дуже ясні, докладні та короткі, так як усім буде залежати на скорості й оминенню всякої неточності й недбальства, головно при необіхднім в так велітенськім діловодстві перекладуванню надісланих нот на прочі мови.

Якими ж головними органами, якими організаціями, й якими способами та методами праці послугуватись ме ця велика Світова Рада?

Д. Веллс пропонує слідуючі департамента, чи там як ви привикли називати: — міністерства:

1. Найвищий Судовий Трибунал. — Його завдання рішати в питаннях не інтернаціонального права, але в питаннях світового права. Згодом виросте кодекс світового права.
2. Департамент Світових Фінансів. — Під його контролем

лею буде заведення одної фінансової й монетарної системи на усім світі.

3. Департамент Почт, транспорту й комунікації взагалі.
4. Міністерство Торговлі збіжем й консервації та розвитку природних скарбів землі.

5. Міністерство робіт й суспільних справ.

6. Міністерство сувітового здоровля.

7. Міністерство, сливе найважніше, завідування національним вихованням, й піклування відсталих й малокультурних громад.

А щож буде з міністерством війни, з відділами морської й сухопутної оборони?

8. На місци міністерства війни буде міністерство мира. Заведенням того міністерства буде: мати бачне око на всякі можливі оружні забурення на цілім світі, контролювати всякі оружні сили, які заховали би ся в якімнебудь числі на світі, й студіювати усяного рода боєві можливості, які лише випливали би з якого небудь нового винаходу.

VI.

Вище вичислені заняття обіймають сливе чи не увесь круг діяння Сувітової Ради. Як отже бачимо, С. Рада посвятить найбільше уваги координації й достроєви праць, передискутованих докладно й приготованих для обрад Ради льоакальними й національними тілами. А наслідком того кождий зрозуміє, хоча й як парадоксально воно звучить, що праці й заняття Сувітової Ради будуть чимало простійші й менш скомпліковані, чим заняття таких правлінь, як приміром Правління Злучених Держав або Британської Імперії.

У многих напрямах праця Сувітової Ради буде безмежно упрощена. У Сувітовій Державі не буде ворогів, не буде за-граничиної компетиції (ривалізації), не буде митових тарифів й тарифових вносів. Це буде праця, якої єдиною метою буде утримання ладу. Та й не буде це перегонова праця. Не буде там місця для секретності, так як й не буде потреби для кабінет-

них змовлювань й плянувань при зачинених дверях; але й не буде там одної загальної платформи поступовання, з винятком хиба невинної уваги посвяченої загальному добру. Ба навіть завязки Світової Ради мусить бути безумовно відмінні від зачатків якого небудь національного Правління. Бо подумайте лише: чи ж не завдачує всяке істнуще правління своєго початку насильству, та чи не є воно в своїй основі й природі воївничим? Це ж ясно, що кожде сучасне правління є офензивно-девізивним органом (зачіпно-оборонним тілом). А це надає усім нашим правним й соціальним традиціям чимало більше спеціфічної закраски, чим ми можемо собі тес уявити. Бо хтож із думаючих людей не запримічусь того, що скрізь, по усіх сучасних державах світа, цілільне право має усе задих зако-лісаного до сну стану облоги... За це Правління Світової Держави виросте з богатої почви зівсім відмінних мотивів й оживити зівсім відмінний ідеал. Це буде одним словом, як було вище сказано, основно орган для утримання міра.

А зваживши усе те, пригляньмо ся тепер, як би то та наша Світова Держава відсьвітлювала себе в зеркалі життя-буття пересічного індівідуального горожанина? Або іншими словами: пригляньмо ся коротенько життю-буттю пересічного молодого чоловіка, що живе в світовій державі, й розважмо, чим і як воно ріжнилоб ся від пересічного життя теперішньої хвилі?

Отже — він би родив ся в одній із злучених держав світу, скажім: в Нью Йорку або Каліфорнії, в Онтеріо, або Новій Зеландії, в Португалії, або на Україні, в Франції або Бенгалю; та вже ж де би і не довело ся йому прийти на цей світ, першою науковою, яку він поберав би, була би чудова історія людського роду. Вона починалась би від його майже звір'ячих первоначин, не дуже то много тисячів літ тому, — без п'яких просто приладів крім найпростійших знарядів зроблених з великим трудом з лунаного кремення або рубаного дерева — історія яка згодом допровадила до величної потуги й знання нашої власної доби. Він довідається ся про початки і розвиток людської

мови і письма, про початки і труднощі управи землі, початки і зрост сіл та міст, громад та держав.

Так згодом довідається він про племена і нації минулих віків, як кожда з них причинила ся своїми особливими даруваннями й своїми відмінними вкладами до непримітно зростаючого насліддя нашої раси.

Можливо, що він знатиме менше про великі війни, битви, завойовання та різні, про королів та прочі дуже немилі пляги людської гідності, гаразду та щасття, за це він знати ме значно більше про тих, що положили найбільші заслуги біля ущаєвлення людського роду, т. є. про славних подорожників, винахідників, учених й усіх съміливих й отвертих людей, які уміють "проти води плисти", й не лякають ся говорити усім просто в очі правду.

І коли він ще буде маленьким хлопчикам, він вже тоді буде мати золоту нагоду запізнати ся з головними начерками великої людської драми які присвоїть собі при помочі найріжнородніших поглядних й повних життя методів навчання, про які сучасна убога школа не може й думати.

— I на цій широкій основі будувати ме він своє знання своєї власної частини держави, своєї нації й племені. А це знання не буде оператись на пильнім виучуванню фантастичних казок й переказів про старосьвітські невзгодини, криваві боротьби, варварські тріумфи й пімости, — але на величніх фактах про те, що його власна раса й його частинна країна дала, що дас і що ще думає дати для спільногого гаразду усього съвіта.

На таких то основах буде збудована його суспільна съвідомість.

Він запізнається ся не лише з головним начерком усього того, що людство знає, але й з усім тим чарівним съвітом напів відкритих тайн знання, що їх чоловік старається в поті чола ще пізнати. Таким чином його цікавість й уява буде вічно подражилюватись, та чим раз більше і краще розвивати ся.

Так буде він учити ся й поступати в науці аж до своєго, найменіше, вісімнайцятого року життя, а хто знає, чи не до

двайцятого, а навіть двайцять другого, третього або й четвертого. Бо сьвіт, що не марнує нічого із своїх велітенських засобів на узброєння й війсковість й який продукує усе, чого він потребує, найпоступовішими, науковими методами, в околицях, що є найкраще пригожі для такої продукції, сьвіт, що доставляє свої плоди консументові найкоротшими шляхами, при помочі найбільш поступових середників комунікації, — такий сьвіт буде доволі богатим, аби не лише відложити й посвягтити четвертину життя кожної одиниці виключно на образовання, але навіть не дозволити її розставати ся цілковито з образованням протягом цілого її життя.

VII.

Так виховувати меть ся наш молодий горожанин сьвіта. Очевидна річ, що й школа, в якій він черпати ме своє високе знання, буде зівсім не подібна сучасній обскурній школі, яка — як відомо загально — славила ся усе липше своєю хронічною недостачею кваліфікованих учительських сил, оплачуваних надто ганебно неначе найнищої сорти державні й громадські робітники, але й знана була усім нам як убога й непростимо занедбувана можними міра сего буда, з голими стінами, позбавлена найконечнішими відповідному навчанню приладів, інструментів, карт, малюнків, рухомих образків, — не говорячи вже про відповідні викладові салі, кабінети, купальні, руханкові галі, шкільні варстати, робітні,городи і т. п., без чого годі нікії уявити собі вірного образа правдивої школи, що відповідала би вимогам й високій гідності людини двайцятого століття. Школи Сьвітової Держави будуть гордощами нашої раси, основою здорового сьвітогляду людей, жерелами найвищої мудrosti людського ума. Вони будуть найбільшим завдатком всесвітного мира, й найпевнішою облеккою вселюдського гаразду і щастя. Вони будуть передовими й найкращими нашими будівлями, вивікованими мільйоновими фондами з неменшою інтелігенцією й пильністю, як це ми досі легкодушно робили з витра-

чуваннєм міліонових сум на.... скорострільні пушки, хитрі цільники (прилади до ціляння,) й підводні судна....

Навіть скромненька нині сельська школа буде чудовою будівлею, побудованою в найкращім місці, яке лише є в даній околиці, коштом не меншим того, що його витрачується ся нині на закупно одної великої корабельної армати, або одного боєвого літака. Очевидна річ, — це може видастися ся неодному сучасному "патріотові" дивовижним, а навіть впрост неможливим, та в сьвітовій державі люди будуть глядіти інакше на того рода питання....

Справу шкільного виховання вважає д. Веллс так важною, що він сумнівається, чи взагалі ми годні нині зясувати собі, що це значить, коли ми говоримо про більшу едукаційну видатність (greater educational efficiency) в державі будучності. Коли можна пояснити це яко такою іншими словами, це буде рівнати ся більшим здобуткам при мінімум клопотів, або, приміром, це буде значити, що ученики будуть годні навчитися легонько трьох або чотирьох мов, що досі було доступне переважно лише членам аристократичних родів; це буде значити, що люди, які вийдуть з таких шкіл, будуть могли розважувати в памяті так замотані математичні (рахункові) задачі, що це нині нас чудувало би; це значить одним словом теє, що іхні уми будуть купати ся в яснім сьвітлі пізнання там, де нині наші уми повзають в кромішній п'ятьмі незнання, або віуться безсильно в болючих емоціях нездійснених бажань.

І не думаймо собі, що цей бистроокий, ясноумний й широко думаючий молодий горожанин сьвіта запряже себе зараз під ясних й проміністичних літ шкільної науки до важкої праці, й згодом зломить ся під тягарем житейських тягарів, та загине иарно для широкого загалу, для усього людства. Ні! У сьвітовій державі недалекої будучності лишиться ся мало важкої праці. Людство послугувати мається машинами й мати не доволі електричної й іншої моторичної сили. На "чорну" роботу людські руки будуть за дорогі і святі. А чи ж між 1914 — 1918 роками — не мало пустили ми з димом людської енергії, не ма-

ло знищили коштовної машинерії, та чи не мало змішали з гниючим болотом дорогої людської матерії, що разом могли би звільнити міліони робітників від усякої гіркої праці раз на віки!

Вкінці — наш молодий горожанин вибере собі якийсь інтересний йому рід праці, — найбільше правдоподібно — творчої праці. Йому буде вільно подорожувати свободно по цілім сьвіті без усяких паспортів і візів, без зміни грошей; скрізь, де він лише затримасться буде його вітчина; скрізь стріле він людей, що будуть чимало не подібні його землякам, однаке ніхто не буде відноситися до нього підзорливо або ворожо. Скрізь стріле він цвітучі сади, богаті поля, величаві й прегарні міста, що в них відсвітлювати меться непаче в богатім зеркалі дух країни яка їх двигнула. Чужинецькі, а однаке приязні, міста.

І буде цей новий сьвіт країною краси, мудrosti та здоровля. А хоча людство провадити ме дальше велики й чудово зорганизовані війни, так однак це не будуть кріаві бої людей з людьми, але завзяті й невинні бої людей з усякими пошестницьми недугами, заразами. В державі будучності ніхто не буде знати, що це є біль голови або застуда. Кождий буде міг подорожувати беспечно по недоступних нині пралісах далеких південних країн, досягти верхів найвищих гор, летіти до бігунів земної кулі, й запускати ся найдальше в холодні глубини пезнаних океанів. Кождий буде тішити ся знаменитим здоровлем, й відчувати ме ідеальну радість у власнім життю, й життю своїх другів і товаришів.

VIII.

Та що й казати... Чи може людська думка уявити собі в правдивім світлі будуче ідеальне життя щасливих горожан Сьвітової Держави? А коли не може уявити собі, то чи с де нині па сьвіті людське перо, що моглиби як слід змалювати його другим? Усі ми живемо нині в густих та нерелодичних людських середовищах, й уся наша природа пересякла наскрізь у-

сіми гидотами сучасного нужденого збірного й особистого життя людей. Ледви отже чи й може хто з нас уявити собі нині, що це значить ідеальне життя культурної людини, що це значить відповідне виховання, й що це значить її ідеальне здоров'я.

Говорити нині про те, яким будучий сьвіт може бути, є для багатьох з нас тим самим, що, приміром, говорення про пляжні роскоші гарних купелей, товариських розмов в добірнім кружку учених та артистів, й прочі роскоші культурного життя, — до якогось нещасливого бідняги, що цілій свій вік провалявся по съмітниках та норах великих міст, або до безнадійно запущеного сільського пастуха... Такий нуждар є так виснажений й знесилений; так пересяклій брудом і нечистістю, що це стало вже просто його "другою натурою", — й його не може вже звабити роскіш чистої купелі... Навіть найгарнійша чиста одежда не подобається йому; подаруйте їй йому, а він зараз її продастъ, гроши прогуляє, — й живе ме дальше своїм нужденним життям... Говорити нині про гарні й просторі площі, які повинні пишати ся в будучих містах, це рівналиб ся збудженню в убогій душі неодного бідняги непереможне почуття остраху й звіряче просто бажання утечі й укриття себе в якісь глухій й захованій від людей місці... Ба що більше! Життя в нуді і зліднях будить нахил до сварні та бійки, що являється для нуждарів просто певного рода нервовим відповідником й відсьвіженням... Не диво отже, що для мас нуждарів, які вирости з бруду і гною, недостача виглядів, сварні і бійки, є дуже немилою перспективою, так як вони, бідняги, не можуть собі просто уявити, як можна жити на съвіті без сварні і бійки, й вони ніяким чином не згодили б ся й не полюбили — на їхню думку — монотонного життя будучої Світової Держави.

Та вже ж глядачи на справу з другого боку, хто знає, чи щасливі люди будучої доби не глядіти муть на цей наш съвіт як на часи нужди і гнилі. Студіюючи нашу добу, вони будуть глядіти і розуміти її зівсім так само як ми глядимо і розуміємо

девяте або десяте століття, коли то, як відомо, ніхто не був безпечним перед ватагами розбішак, коли людність гипула масово як мухи від зараз і пошестий, й коли загал пидів в нужденних та брудних домівках, й уважав купелі непростим гріхом проти чесноти скромності й самоумертвлення.

Та на щастя — наш молодий горожанин сьвіта не діткінет ся вже своїми стопами болота нашого сьвіта... В його умі і серці лишить ся вже дуже мало бруду сучасного пекла. Він буде любити. А буде любити чудово, як це не один з нас надіявся любити в більш романтичних хвилях наших ”юніх днів, днів весни“... У нього будуть чудові амбіції,, — так як сьвітова держава подасть усім чудові цілі найвеличніших змагань. Й він працювати ме пильно й блискучо — чи це він буде громадським урядником, чи учителем, чи лікарем — духовим або фізичним, — чи буде артистом — креативним або інтерпретативним, чи буде письменником або науковим дослідником, чи вкінци він буде державником (statesman) у своїй власній державі, чи державником у Світовій Державі. На кождім полі наш молодий горожанин сьвіта буде ідеальною людиною, яка своє щастя бачить у щастю загалу, а загал — бачить своє щастя у щастю людини, одиниці.

А коли він буде державником, так певно завдяки своїм віймковим дарованням віде він в склад сьвітового федераційного конгреса (парламента). Бо треба знати, що Року Божого 2022 все ще велику ролю грати ме політика, однаке — яка політика!

Сьвітові справи будуть там полагоджувати ся не в найріж-породнішіх міністерствах загорянічних справ, які на усякі способи змовляли би ся одні проти других, як би то взаємно собі пайбільше зашкодити, — ні! **Ними управляти ме високо образована й зорганізована інтелігенція, якої одинокою метою буде загальне добро.**

* * *

Мамо рідна! Про що це ми говоримо? Чи про щось можливого, чи може оповідасмо вам як дітям чудову казку про тес,

як то би гарно було, колиб... і т. д. Сен це, чи дійсність, чи вкінци одна з тих чудових та нездійснених утопій, які довелося неодному з нас читати ще з часів безсмертного Платона до недавної доби Бекона?

Можливо, — каже д. Веллс. Але коли це одна з відвічних мрій людства, так в кождім разі, скажемо ми, — одна з найкращих. І коли на вашу думку не здійснима, так просимо дуже: подайте крашць. Подайте та навчіть нас, як завернути з дороги в пропасть цей старий і струпішлій съвіт, съвіт гидоти і облуди, съвіт недолі і зліднів, съвіт воєн і банкроцтва, съвіт насильства і кривди, съвіт мордів і кровопролиття, съвіт хоріб, зараз і каліцтва, съвіт злочинів й соціальної декаденції...

“Часом — каже д. Веллс — здається мені, що перегороди, які відділюють людину від людини, є неперехідні і непоборимі, — та що ми, що говоримо нині про съвітову державу, є лише шлюпками тої визвольної боротьби в людських умах і серцях, яка — можливо — буде мусіла провадити ся ще цілі століття, — й яка — можливо — скінчиться на кінець повною неудачею...

”Часом однаке, серед інших настроїв, здається мені, що усі ті людські нерепони, національності й відрубності, є так нельогічні, є так справою традиції, так очевидно злочинні й жорстокі, що кождої хвили можна надіяти ся великого пробудження здорового розсудку нашої раси, яка змете їх на бік.

”Хто може взглянути в тій найтемніші з усіх містерій, в серця і думки людства? Можливо, що це й гаразд для нас, не знати нічого про тій численні покоління, яким прийде ся перенести цей конфлікт.

”Так, це є один настрій. Але є ще другий. Можливо, що ми побоюємося ся за богато. Бо навіть докіль ще ми самі живемо на цім съвіті, можливо, зійде ще зоря кращої доби, якої світання замітне серед чорних тіній й штучних проблесків останніх нещасливих років.“

ЗАКІНЧЕННЯ.

Чудові і съміливі гадки. Та й не першим був Веллс що ки-
нув їх під розвагу усім думаючим людям культурного съвіта.
Від Платона аж до Кампанеллі, від Франціска Беко́на аж до
Вольтера і Русса, й від Пейна аж до Леніна, Вильсона і Гардін-
га все червоною піткою снується в умах передових представ-
ників нашої раси одна велика думка: як забезпечити людям
гаразд і щастя на землі?

Очевидна річ — з тою думкою вяжуться інші, більш
конкретні, як приміром: як і якими способами усунути причини
людських невзгодин і межіусобиць на землі, як положити
кінець кривавим війнам, як увільнити людей з смертельних
обіймів убожества, недуг і пошестий, як викорінити з людських
сердець останки звіряті, запінити патомість почуття братер-
ства, любові і похерттування, і т. д., і т. д. Та вже мусимо
признати, що від часів Пейпа ніхто цього не подав так ясно і
переконуючо, як це останньо зробив д. Веллс.

В українській літературі подібних творів не стрічасмо, з
виїмкою хиба моїх власних думок висловлених ще 1917 р.
(перше число "України", Вінніпег, Ман., Канада, стр. 30—32)
як слідує:

“...Під теперішню пору не має на съвіті й одної закутини,
яка так або інакше не улягала-б виливам не лише сусідніх
країн, але навіть й пайдальне віддаленіх; немає на съвіті
країни, яка б відгороджувала себе ”китайським муром“ від про-
чого съвіта. Політичні й економічні інтереси сучасних держав
і націй в усіх частях съвіта перехрещуються так дуже, що
нині ми можемо говорити зівсім съміlivо про істновання ”съві-
тової політики“, під чим розуміємо незвичайно зложену сітку
взаємніх поміж всіми цivilізованими й варварськими народами
усіх пяти частей съвіта, від яких то взаємні залежності па-
віть судьба диких ілемен, що ще по нинішній день заселяють
великі простори землі. Ми можемо говорити також про істнова-
ння ”съвітової торговлї“, т. с. про економічні взаємнини по-

між усіми частями сьвіта, або їх складовими частями. Вкінці-ж бистре й всесторонне поширення по всій земній кулі усього того, що ми називамо "високою культурою", съвідчить рівно ж про те, що Всеєвітна Історія розвивається неупинно в усієднаючім а не розеднюючім напрямі.

"Велика сучасна війна відіграє в сьому великому процесі єднання усіх країн й народів усього широкого сьвіта в одну велику групу — дуже великую роль. Вказують на се усі прояви останніх міжнародніх взаємин. Великі ідеї демократизації й соціалізації усіх форм людського життя беруть видимо верх над усіма старими кличами — й велика перецінка усіх старих "вартостей" доконається ся ось вже незабаром.

"Буде се рівнати ся цілковитому переворотови усього істинного ладу на сьвіті після чого наступить нова доба в історії людства, — доба повного обєднання усіх країн й народів усього сьвіта в одну велику ВСЕЄВІТНУ СПІЛКУ НАРОДІВ — з одною формою право-державного устрою, одною формою торговельних взаємин, — ба навіть з одною фінансовою й monetарною системою.

"Такий один всеєвітний лад буде завершенням вікових титанічних змагань людства до ідеальних форм вселюдських взаємин, буде рівночасно найвищим і найкращим здобутком людського генія."

Так писав я ще 1917 р., — й удостоїв ся за ці слова крайно неприхильної, брутальної і просто простацької "критики" з під пера таки нашого, українського письменника ("Капад. Українець", цвітень 1918 р.), який пішак не міг збегнути у своїй голові, й пішак не був годен простити мені, як я, будучи чоловіком "ученим", міг написати того рода "нісенітницю" про "одну велику Всеєвітню Спілку Народів", ще й до того "з одною формою торговельних взаємин, — ба навіть з одною фінансовою й monetарною системою."

Вірю, що слова знаменитого англійського мислителя не реконосять його крапце; прислухується ся ім з увагою усьє культивний сьвіт.

Переконають його останні наради передових банкірів і фінансістів цілого сьвіта в справі заведення одної, всесвітньої монетарної валюти.

Переконає його остання конференція репрезентантів усіх сучасних великих держав (в Вашингтоні) ради переведення інтернаціонального розбросиня.

Переконає його вкінци крівава льогіка большевицької політики і дипломатії, яка теж, на свій спосіб, намагається дійти до великого обєднання усіх народів й усіх країн сьвіта в одну велику інтернаціональну Спілку Народів.

А зрештою — нехай ніхто з нас не проходить байдуже, без хвилини глибокої задуми, попри цей улюблений символ і мотто геніяльного Бекона: корабель випливає поміж стовпами Геракля на незнане море, над якими видніють слова:

PLUS ULTRA!

Вінніпег, Ман., Канада. — Серпень, 1921.

КІНЕЦЬ.

Пишіть єще днесь по цінник Висилкового Дому Музичних Інструментів

Українська Книгарня висилає кожному на жадане даром. — Маємо заступництво першорядних чеських та заграницьких фабрик.

СКРИПКИ.

Богато людій знає, чим в музиці суть скрипки. В нас отримаєте скрипки лише з найліпшого матеріалу, найкраще зладжені, через найбігліших в тім ремеслі "майстрів" артистів. Базарові без вартісні скрипки і інструменти взагалі не держимо на складі.

Правдиві Італійські і Сицілійські гітари, Мандоліни Бандури,
І країові Балалайки.

КЛЯРНЕТИ

Наші імпортовані клярнети суть найновійші і найлучших моделей вироблені найпрактичнішими майстрами.
Не треба тяжко дути і за чистий голос не фальшивий гарантуємо.

Правдиві Оригінальні Віденські Гармонії

Виріб світової фірми
Ф. ГОХГОЛЬЦЕР, ВІДЕНЬ.

Найсолідніший ручний виріб!

Чистий міцний голос, повна гарантія. Всі гармонії можна тримати на рамени на паску.

Переконайтеся, пишіть за нашим Великим Ілюстрованим Цінником або приходіть до нас на адресу:

Ukrainska Knyharnia
850 Main St. Winnipeg, Man.

Купіть Собі Велику Ілюстровану Книжку „ГЕРОЙСЬКА УКРАЇНА“

В якій знайдете дуже гарні фотографічні образи і описи:

Українського війська, Січових Стрільців, Українських повстанців, Галицької (укр.) армії, Українських провідників, отаманів, полковників, офіцирів, діячів, як Вітовський Петлюра, Петрушевич, Винниченко, Грушевський, Мазепа, Мартос, і богато других українських діячів, які брали живу участь в українській борбі за свою державу і народ.

Під зглядом артистичного виконання і красоти "Геройської України", запевняємо що се найкрасший і найбільший ілюстрований альбом українських герой з нашої воєнної доби за роки: 1914—1920.

Кожда українська родина, кожде українське товариство, кождий грамотний Українець в Канаді і Америці повинен мати сю велику ілюстровану книжку у себе. Крім образків автор книжки д. Осип Мегас подає в ній короткі записки і спомини зі свого побуту на Україні.

ЦІНА КНИЖКИ \$1.50.

Ukrainska Knyharnia

Знанє то сила, скарб всіх людей.

Найновійші книжки для Читалень і Бібліотек
які можна набути в

Українській Книгарні 850 Main St. Winnipeg, Man.

НЕТРИ, написав А. Сінклер, 332 сторін	1.00
Борба Українського Народу за Волю і Незалежність. Д. Долинський, 264 сторін	1.00
Трагедія Галицької України, з образками, 254 сторін	1.00
Геройска Україна	1.00
Микола Джеря. — Іван Нечуй-Левицький	75ц
Відроджене. — Л. Толстой. З томи брошуровані	2.25
В гарній оправі	3.00
Підручник Фотографічний — у двох частях. Практичні пояснення для фотографів і аматорів	75ц
Боги жаждуть крові	75ц
Електричність	50ц
Син України — Історична повість в 3-ох частих з образами і мапою. — Ціна	2.00
Історія України. — М. Грушевський. В гарній оправі	3.25
Кобзар — повне видане з образками, в оправі	2.50
Еволюція	1.25
Любарацькі	2.50
Рубають Ліс	2.50
Всесвітна Історія I. I II. часть	2.00
Чмелик, — Роман	1.50
Людина	50ц
Молода Україна	50ц
Робінзон Крузо — 230 сторін з образками	1.00
Нові пісні з старим кінцем. — Передрук новомодних пісень — пересліпів. Щипавки і Дратавки з додатком народних пісень. Ціпа лише	25ц
Порадник для залюблених або як писати любовні листи і поучені як поводитись в часі кохання, з додатком любовних віршів, промов та ріжких желань під час шлюбу. Ціпа	35ц
Любовні картки з красними українськими любовними віршами.—25 штук за 1 долара.	
Як писати листи? Найновійший і найпрактичніший Українсько- Англійський Листівник, 228 сторін	1.00